

10:e årg. 1907.

December

N:r 5

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

Pris för årgång 6 kr.

Lösnummer af detta häfte kostar 2 kr. 50 öre

LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS-EXPEDITION
DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Prenumerationsanmälan.

Statsvetenskaplig Tidskrift utkommer under 1908 efter samma plan och under samma ledning som innevarande år.

Tidskriften skall, med undvikande af ett alltför strängt anlitande af den vetenskapliga framställningens yttre former, likväl städse söka meddela ett fullt vetenskapligt innehåll dels genom *uppsatser* i politik — detta ord taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels genom kortfattade *meddelanden* från hithörande områden. Därjämte skola i översiktlig form refereras viktigare *prejudikat* m. m. ur Sveriges administrativa praxis. På grund af därrom från åtskilliga håll framställd begäran kommer tidskriften dessutom att meddela kortare *anmälningar och granskningar af nyutkommen statsvetenskaplig litteratur*, hufvudsakligen svensk men vid förekommande tillfälle även norsk och dansk.

Tidskriften vill för öfrigt utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet och härutinnan vågar den också hoppas på framgång, då från olika håll bidrag utlofvats eller eljest för framtiden ställts i utsikt af vårt lands mest framstående författare på statsvetenskapernas område.

Tidskriften kommer att redigeras af undertecknad med biträde af Docenten S. WALLENGREN såsom redaktionssekreterare. Därjämte hoppas redaktionen såsom hittills kunna parakna medverkan till prejudikatafdelningen af Kammarrådet d. r. G. THULIN. Litteraturafdelningen kommer att redigeras af Fil. Lic. F. HJELMÖVIST.

Tidskriften utkommer i 5 häften om årets omfattande minst 20 ark. Prenumerationspriset blir såsom hittills 6 kr. för år. Fösta häften säljas i mån af tillgång till ett pris af c. a. 50 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos Redaktionen af Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund.

Eftertryck utan angifvande af källan förbjudes.

Lund, 1 december 1907.

P. Fahlbeck.

Innehåll.

Hjalmar Haralds, Den politiska kvinnöfröstraffen i Sverige.
P. O. Grånström, Sammanjämkning af skiljaktiga beslut i den svenska riks-
dagen.
Sam. Clason, Slutsvår till d. r. Örström.
Litteratur.
Strödda meddelanden.
Administrativ praxis.

Den politiska kvinnorösträtten i Sverige.

Af

Fil. Kand. Hjalmar Haralds.

Sverige har fått sin författningsrevision. De, som i det längsta vägrade tro på ärligheten i slagordet, ha måst erkänna sin orätt och det visar sig, att den verkliga grunden till missnöjet å det hållet är, att man fått mer än hvad man önskade, d. v. s. ur den aktuella partipolitikens synpunkt kunde smälta. Dem, som hvar i sin stad varit med på och efter råd och lägenhet sökt främja verket, bekymrar detta missnöje föga. De säga sig, att, om icke den svenska liberalismens speciella ideal af brittisk parlamentarism varit väl af denna demokratisering med stormsteg, så har det svenska statsskicket ingalunda tagit skada af denna ur dess egen anda födda reform. De säga sig med tillfredsställelse, att det är något stort, som skett, och hämta ur medvetandet härom vissheten, att talet om en ny tid för gamla Sverige icke, såsom våra vederdelomän påstå och den betänksamme patrioten inför ett eller annat fenomen kunde befara sig nödgad instämma i, bara är »nationellt storhetsvansinne», utan har sin reella motsvarighet i folkkraftens nyvaknande resurser.

De, som klandra 1907 års rösträttsreform, hafva således ur högsta synpunkt *orätt*. Detta utesluter ej, att deras klagomål kunna ha ur lägre synpunkter en del berättigande. Detta resultat liksom alla andra mänskliga har naturligtvis kostat *offer*, som medföra sina *olägenheter*. Dessa olägenheter blir det en uppgift för nya åtgärder att aflägsna. Den främsta af dessa olägenheter

följer just af den lösta uppgiftens storhet. En författningsrevision, som sätter *skenbart* hela statsskicket under debatt, medan det i själfva verket är meningen att bevara *hela innehållet* genom att operera bort de *former*, som hindra det att häfda sig inför den nya tiden, och skapa nya i stället, sätter »sambället i gungning» på ett icke alldeles ofarligt sätt. Här gäller det för reformens ledare att visa det de verkligen förtjäna namnet genom att bjuda halt åt den på grund af tröghetens lag fortgående reformrörelsen ute i samhället, när den icke längre drifves framåt af verkliga samhällsbehof.

Om man rest från Malmö till Stockholm, bjuder ingen konsekvens i världen, att man skall fortsätta vidare norrut till Boden och Narvik. Man afbryter naturligtvis resan i Stockholm, om man icke har något att uträtta längre norrut. Man får riklig anledning till dessa betraktelser med anledning af de konsekvenser, som å visst håll — tämligen oemotsagdt förresten — dragits ur det nu skedda införandet af »allmänna rösträtten».

Rösträtten skulle icke vara »allmän», så länge icke kvinnorna äro med. Denna sats är ju redan etymologiskt betänkelig — allmän rösträtt betyder väl alla *mäns* rösträtt och intet annat — men om man nu skall ge denna argumentering en vederläggning ur saklig synpunkt, det den i sin ytliga formalism egentligen icke förtjänar, måste man säga, att det program om allmän rösträtt, som svensk statsmakt gjort till sitt genom de olika lagstiftningsfaktorerna, med 1907 års beslut till fullo förverkligats. 1902 års rösträttsskrifvelse var en konsekvens af den året förut beslutna nya värnpliktslagen enligt principen *rösträtt och värnplikt*. Den ville ge värnplikten en fastare grund i folkmedvetandet genom att aflägsna den oegentligheten, att breda lager af vårt folk voro genom ett penningstreck utestängda från politiskt inflytande, samtidigt med att staten gjorde anspråk på deras personliga insats vid försvaret.

Ur denna ståndpunkt kan icke kvinnorösträtten följa som något slags konsekvens. Och dock har man uppställt krafvet, att kvinnornas rösträttsfråga skulle lösas samtidigt med männens, sedan en kvinnlig filosofie kandidat gjort den upptäckten, att detta

genom att få ett förslag förklaradt hvilande vid 1908 års riksdag kunde ske.

Detta kraf bevisar, om icke kvinnans politiska omogenhet, så dock de ledande förkämparnes. Hvilka frågor är det, som man på detta sätt vill hafva slutförda på en gång? Å ena sidan rösträttsfrågan, som det är häfd på att kalla den, krafvet på de breda lagrens medbestämmanderätt i Sveriges rike utan plutokratiska inskränkingar, arbetareståndets politiska emancipation i sina ekonomiskt svaga element, framförallt landarbetaren. Hvilken sjudande lidelse och målmedveten energi har icke satts in i detta led af vår samtids stora brännande sociala fråga. Och med hvilken enhällighet har icke vårt vaknaude nationella medvetande uttalat sig för, att dessa krafter ej finge förlösas i kamp *mot staten*, utan skulle insättas *i statsarbetet*. Och så kommer man och vill likställa härmed den lilla nätta modesak, som kallas den kvinnliga rösträttsrörelsen, hvilken visserligen förts land och rike omkring af några af ifver »skälfvande» apostlar, men till hvilken flertalet kvinnor ställa sig komplett likgiltiga och de nyhetshungriga som till en vanlig »realisation». Krafvet på reformens genomförande redan vid instundande riksdag måste således bestämdt afvisas på den grund, att den icke är mogen i folkmedvetandet, som under trycket af den verkliga rösträttsfrågan aldrig hunnit ta ställning till den.

En skenbar aktualitet har frågan fått genom krampaktig skräck för allmänna rösträttens förmenta revolutionerande verkningar på visst konservativt håll. Ett genomläsande af hr Lithanders motion i frågan skall sanna mina ord, och generaldirektör Wieselgrens vackra tanke, att kvinnorna måste vara med för att hindra de breda lagrens män att drifva igenom programmet: billigt brännvin, är ett andra bevis härför. Att dessutom kvinnorösträtten från vissa konservativa håll framskjutits som ett krokben mot ministären Staaff, är otvifvelaktigt. Hr Lithanders motion kan äfven därvidlag tjäna som bevis. Man ser också i hans person förenadt intresse för kvinnans rösträtt och motvilja mot beskärandet af fyrskalan. Icke omöjligt, att hr Lithander ansett förhindrandet af den senare reformen vara värdt den förra.

Statsminister Staaff är aktning värd, som trots sin principiella anslutning till kvinnans rösträtt afvisade frestelsen att rycka den omogna kvinnorösträttens vapen ur motståndarnes händer. Men mindre beundransvärdt är, att han befriad från maktens ansvar fallit för frestelsen att spela ut kvinnans rösträtt mot högern, på samma sätt som denna gjort mot honom. Det kan vara på tiden, att denna ingalunda oviktiga fråga, om kvinnan skall ha plats i det offentliga lifvet eller ej, ryckes undan konjunkturpolitiken. Detta kan endast ske, genom att debatten om frågans principiella sida öppnas och öppnas på allvar.

I detta afseende härskar stor oklarhet. Entusiasm för saken torde vara ytterst sällsynt utanför speciella feministiska kottierers led, ifrån hvilka kvinnorna i gemen, både anhängare och motståndare titl rösträtten, taga afstånd med i allmänhet rätt stor ovilja. Men, säger man, och både män och kvinnor instämma häri, man kan *icke finna något skäl*, hvarför kvinnan *icke* skulle ha rösträtt lika väl som mannen.

Här är det läran om rösträtten som en allmänt mänsklig rättighet, hvilken såsom en omedveten förutsättning ligger bakom talet om det orimliga och orätta i att vägra kvinnan rösträtt. Är rösträtten en människorättighet, så är dess förhållande en kränkning af människovärdet. Detta enkla och lättfattliga resonemang torde icke vara alldeles verkningslöst hos allmänheten, hos hvilken det fått ett slags bekräftelse genom beviljandet af krafvet på allmän rösträtt. Man glömmer lätt, att den allmänna rösträtten förts in i svensk *statsrätt* i en form, som bestämdt afvikit från erkännandet af en obetingad mänsklig rättighet. Fullgjord värnplikt och skatteplikt sättas såsom *villkor*. Dessa villkor jämte rösträttens organiserande genom proportionella val i förening med förstärkandet af tvåkammersystemet skola ge garanti för att allmänna rösträtten ger ett godt resultat för *det allmänna*. Således har man vid den allmänna rösträttens införande hos oss så fullständigt som möjligt brutit med den förlegade naturrättsliga åskådningen om rösträtten som allmänmänsklig rättighet och i stället handlat enligt den uppfattningen, att rösträtten liksom värnplikt, kommunala uppdrag och deltagande i nämnd för dom eller taxering är en af individen utöfvad *statsfunktion*.

Detta betraktelsesätt har oafsedt formuleringen, som ju kan utfalla annorlunda än här skett, blifvit det härskande¹⁾ och äfven accepterats af anhängarne af kvinnans politiska rösträtt, så att man nu argumenterar utifrån den ståndpunkten, att kvinnan behöfves för statslifvet och därför bör ha rösträtt. Alltså ett fullständigt uppgifvande af den förlegade naturrättsståndpunkten, låt vara att återfall ofta förekomma, hvilket kommer en att ställa sig skeptisk om klarheten i vederbörandes omfattande af den nya teorien. Det är på funktionsteoriens plan striden för och emot kvinnans rösträtt hädanefter måste utkämpas.

Förkämparne för kvinnorösträtten ha som sagdt ställt sig på den moderna ståndpunkten i detta fall och i sin entusiasm t. o. m. utlofvat en fördubbling af kraften i det nationella sam-

¹⁾ Ett bevis på huru segt den vetenskapligt öfvervunna teorien om de medfödda människorättigheterna ändå sitter fast är redaktör A. Hallgrens (*sedan* denna uppsats skrefs utkomna) broschyr om Kvinnorösträttens konsekvenslinier. Författaren är motståndare till kvinnans rösträtt på grund af dess *skadlighet*, men han förklarar tillika: »Kvinnorösträttens principiella berättigande låter sig ej bestridas». Den principiella ståndpunkt H. härvidlag åsyftar kan då ej vara någon annan än den medfödda rättighetens, hvilken går igen i »ryska kvinnors» i dessa dagar till den tredje duman riktade kraf på rösträtt utan vidare motivering. Att denna naturrättsliga ståndpunkt, trots att den af rörelsens taktici med tämligen stor skicklighet undanskymmes i argumenteringen, är den drifvande inre kraften i det kvinnliga rösträttskrafvet är tämligen uppenbart af de talrika återfallen, om det ej redan vore det af kvinnliga rösträttsrörelsens direkta ursprung ur krafvet på kvinnans likställighet, i sin ordning ett barn af liberalismens abstrakta likställighetsideal. Det är emellertid hr Hallgren förbehållet att erkänna en naturlig rättighet, som verkar *skadligt*, en motsägelse, som de kvinnliga argumentatorerna ha nog logik söka undvika, genom att på ena eller andra sättet eskamotera bort det, som talar mot kvinnorösträttens *nytta*. En *skadlig* naturlig rättighet är en motsägelse, som näppeligen ens det populära medvetandet accepterar. T. o. m. så själfklara »naturliga rättigheter» (med reservation mot termens riktighet) som rätten till lif, frihet och egendom ha ju sin gräns i det allmännas intresse exempelvis vid straff, beskattning, expropriation och krigstjänst. Under sådana omständigheter har väl också staten rätt att förhålla rösträtten, där denna skulle vara skadlig för det allmänna. Denna skadlighet behöfver ju ej nödvändigt ha sin grund i inkompetens. Den kan ju såsom t. ex. konungahusets rösträttslöshet bero på innehafvandet af andra med rösträtten oförenliga funktioner, som såsom af det nämnda exemplet framgår icke behöfva vara af *lägre* art. Om man i det följande fasthåller denna synpunkt, kanske författaren slipper det vanliga missförståndet att anses tala emot kvinnan, därför att han talar emot feministerna.

lingsarbetet, om den hittills uteslutna halfdelen af folket, kvinnan, toges med. Häremot invänder sens commun, att kvinnans kraft redan tagits i anspråk för vårt folklika hela vår historia igenom på det enligt allas samstämmiga mening mest effektiva sättet, nämligen i makans och moderns värf med alla dess kollosala möjligheter till påverkan på vårt andliga lif. Kvinnokraften har således icke undandragits *samhället*, äfven om den ej insatts i *statslifvet*.

Samma tankegång går vidare i den riktningen, att dessa mäkter och mödrar, hvilka ju skulle utgöra kärnan i den insats af kvinnlighet, statslifvet lär så trängande behöfva, kan statslifvet icke få förfoga öfver. Här gäller ett antingen — eller. Dömd i allmänna medvetandet är »kommittékvinnan», som för »sociala intressen» försummar hemmets plikter.

Den äkta husmodern, som icke är den samma som den gammalmodiga, vet med sig, att hemmet är *hennes* uppgift, stor nog att icke tåla någon *annan uppgift* bredvid sig. Hemmets plikter utesluta icke, där ej särskildt ogynnsamma omständigheter föreligga, rimliga förströelser, ej heller en hög andlig kultur, som just förvärfvas genom dilettantism i ädel bemärkelse, icke genom forceerade studier. Däremot känner sig hemmets kvinna främmande för en sådan uppgift som deltagandet i det offentliga lifvet, för hvilket hennes man, huru politiskt ointresserad han än må vara, genom sitt arbete ute i världen har en viss skolning. Ekonomiskt förvärfvsarbete eller allmän tjänst, hvarmed männen, med undantag af ett *oväsentligt litet* antal, sysselsätta sig, förbereda genom en viss likhet i metoder för det politiska lifvet, med hvilket det ekonomiska har en stark intressegemenskap (ex. politiken och »kriserna»). Arbetet i hemmet åter, hvartill ju i regel äfven feministerna designera det stora flertalet kvinnor, går ju med sin riktning på det betydelsefulla enskilda och »lilla» i en mot statslifvet helt motsatt riktning.

Likaså är fallet med de kvinnor, som ägna sin kraft åt de verkligt kvinnliga sysselsättningarna utom familjen, emedan på deras lott icke fallit uppgiften att vara maka och moder eller åtminstone icke det senare, eller som af annan anledning, t. ex. de närmastes dödsfall, fått tid öfver. För kvinnligheten finnas värf

stora nog i samhället inom de nuvarande gränserna. Vården om fattige, sjuke, ålderstigne och föräldralöse ge uppgifter så stora, att de kvinnor, som vilja, här kunna få göra nog. (Det blir ändå ingenting af, invänder på faktiska grunder mången desillusionerad entusiast och vänder sig till kvinnoemancipationens breda väg. Nej, här vore uppgiften för ett människokärlekens geni af Florence Nightingales art att bryta väg på allvar. Riktas samhällets och kvinnornas intressesfär åt detta håll i stället för mot lättare, men fåfängligare mål, så säger all historisk erfarenhet, att den räddande handen *måste* komma.) Barmhärtighetsverk kan också utföras mot dem, »som kunna betala». Det ligger i den kärleksfulla personliga insatsen, som äfven kan göras af den ogifta kvinnan i det egna kanske rika hemmet. Äfven bland dessa kvinnor kan icke det politiska lifvet hoppas på rekrytering. Deras namn stå kanske ofta f. n. på rösträttspetitionerna. Då är det, emedan de äro för litet intresserade för saken för att vilja bemöda sig med att disputeras omkull rösträttskvinnorna, men, om man frågar dem, framgår klart såsom deras innersta mening, att politiken ej är något för *dem*, deras värf fyller dem helt.

Detta är de ideala riktlinierna för kvinnan, sådana samhällsmedvetandet all modernitet och all utveckling till trots äger dem. Stick i stäf mot dessa riktlinier går krafvet på kvinnans rösträtt och idealet af förhållandet mellan könen alltigenom ordnad på den stränga juridiska rättens grund. Familjelifvet kan icke tåla vid, att staten s. a. s. »sätter fiendskap» mellan kvinna och man genom att ge båda uppdraget att med röstsedeln döma i politiska frågor. Familjesinnet är icke så osårbart, att icke den frestelse, agitationen har att sätta in, kan bli farlig. Olidlig är i alla händelser känslan för mannen att icke i hemmet ens vara säker för de politiska fiender, mot hvilka han har att kämpa ute i lifvet.

Talet om tolerans härvidlag är tanklöst och hjärtlöst prat. I ett sundt familjelif trifvas icke konservatism och liberalism, religiositet och socialism tillsammans. De vuxna barnen, som växt ifrån hemmet och äro mogna att grunda sitt, är här ej tal om. Hustrun får nöja sig med att vara enig med mannen i det väsentliga, hvilket hon måste vara i ett sundt äktenskap, ty detta är byggdt på gemensamhet i lifsåskådning, och lämna detaljerna åt

mannen, liksom han hushållets detaljer åt henne. Hon har ingen närmare förtrogen än sin man, undantagsfallen motivera icke lagstiftningsändring utan — skilsmässa. Härigenom går ingen verklig uppgift förlorad för kvinnan. Just i och med att hon står *utom* det politiska lifvet, icke är inrangerad i dess partier och är obunden af deras oundvikliga fördomar, kan den rösträttslösa kvinnan genom påverkan på de män, som hon står nära, vara det salt för det politiska lifvet, som agitatorerna för kvinnorösträtten påstå, att denna skall blifva. Just frånvaron af rösträtt är betingelsen för en viktig kvinnouppgift, som icke får offras på jämlikhetens altare.

Hvilka kvinnor skulle det politiska lifvet få genom kvinnorösträtten? De, som inga hem hade att sköta och de, som försummade dem för det politiska lifvet, ty som bekant är det politiska lifvet icke att bara lägga en sedel i valurnan, utan en hel intressesfär. Vidare de, som tycka bättre om att diskutera och agitera för humanitära ideer än att i det tysta utföra människokärlekens verk. Således blefve den insats af kvinnlighet, som skulle tillföras staten genom kvinnans rösträtt, skäligen reducerad — ja reducerad in absurdum.

Lyckligtvis är icke behovet af kvinnans insats så stort, som man kunde förmoda efter feministernas uppgifter.

De underlåtenhetssynder hos männen, som skulle motivera behovet af kvinnligt understöd åt dem i politiken, äro icke så öfverväldigande vid närmare påseende. Det första slaget är rent *feministiska* fordringar i afseende på äktenskapslagstiftning o. d. Som bevis för kvinnans rösträtt lämpa sig dessa ej, ty riktigheten af dessa fordringar är lika omstridd som det, som skulle bevisas. För det andra rör det sig om rent *filantropiska* saker, barnavård, bostadsfrågor m. m. d. o. s. v., hvilka icke höra till politikens område och ännu mindre äro betjänta med att det »går politik i» dem. För det första emedan det agitatoriska här som i nykterhetsrörelsen kunde råka taga öfverhand öfver själfva verksamhetens sociala sida och för det andra emedan det, som borde och kunde vara allmänmänskligt intresse, på så sätt blir lekboll mellan partierna, och om den än kan vinna en yttre framgång också vinner fiender.

För det tredje rör det sig om rent *utopiska* kraf, såsom t. ex. krigens och prostitutionens afskaffande. Det vore just en härlig insats i vår nationella samling, om den kvinnliga rösträtten skulle sättas in på att »kraftigt» befordra fredssaken i dessa vargatider. Naturligtvis försäkrar man oss genast, att härvidlag ingen fara är för handen, men i så fall torde man få nöja sig med att avancera långsamt liksom under männens regemente och det hela blir en fras. Så också med prostitutionen. Man har t. o. m. kunnat höra en kvinnlig doktor i historia föra männen tillbaks, att de ännu ej löst frågan om prostitutionens afskaffande. Liksom om det varit *en* fråga hela historien igenom! Liksom om orientalernas heliga prostitution och vår varit den samma o. s. v. Tänker man närmare efter, torde krig och prostitution vara en skugga, som mer eller mindre djup följer mänskligheten hela dess jordiska utveckling igenom, eftersom icke alla kunna väntas underordna sin sinnlighet under förnuftets ledning.

Beträffande åter de speciella polisåtgärderna mot prostitutionen i vårt svenska samhälle, så visade det sig vid en nyligen utkämpad dust mellan de motsatta ståndpunkternas anhängare, som tog sig uttryck i demonstrativa afsägelser i en kgl. kommitté, att den »humanare», kvinnligare ståndpunkten försvarades af en icke-fackman af manligt kön, medan den »brutalare», manliga ståndpunkten intogs af fackmannaauktoriteten understödd af — kvinnliga läkare.

Listan på de specifika reformkraf, som skulle motivera kvinnans rösträtt, reducerar sig således som bevismaterial betraktadt till nått upp ingenting.

Kanske kvinnornas reformönskningar således skulle kunna fåla vid att liksom hittills representeras af männen. Vår riksdagshistoria har en mängd exempel på ätt »kvinnans reformkraf» vinna beaktande af män, hvarom senast 1907 års riksdagsbeslut om oäkta barns rätt, utvidgandet af de akademiskt bildade kvinnornas kompetens till statstjänst och kvinnans kommunala valbarhet redan äro vittnesbörd nog. Om det kloka eller okloka i alla dessa reformer är här ej frågan. Endast att, som ofvan sades, påvisa, att männen icke ha tendens att slå döförat till för kvinnornas kraf.

Man må komma ihåg, att mellan kvinnor och män icke är en *klassmotsats*, tillika en *intresse*motsats som den mellan *arbetare* och *borgerlige*. Därtill äro män och kvinnor sinsemellan förenade med alltför intima band. En man, som har systrar eller döttrar, har lika stort intresse för en värdig kvinnans ställning i äktenskapet som en kvinna. Dessutom visar hvarje äktenskapsskandal, att *männen* visst *icke* äro på förhand *solidariska mot* kvinnorna, utan tvärtom oftast bättre ha sinne för hvar kvinnans sko klämmer än hennes egna medsystrar.

Återstår ett argument för kvinnans rösträtt, som kanske gör det mesta intrycket på de utom kvinnosakskvinnornas egen krets stående. Man påpekar de många kvinnor, som i affärlifvet, i verk o. s. v. utföra ett arbete likartadt med männens. Hvarför skulle en kvinna i dylik ställning icke ha rösträtt likaväl som hennes manliga kamrater? Om rättvisa kan man ej komma och tala i det här fallet. Lika litet som det är orättvisst, att staten af en manlig affärsman utkräver värnpliktstjänst, medan hans kvinnliga konkurrent går fri, lika litet är det orättvist, att den själf-försörjande kvinnan är rösträttslös, medan en man i motsvarande ställning har rösträtt. I bägge fallen är det fråga om ett statens uppdrag, som denna ålägger ur synpunkten af *allmänt intresse*, ej af de *enskildes*.

Förresten kan samhällsintresset *icke* erkänna den själf-försörjande, själfständiga kvinnan, som ett *ideal* vid sidan af det gamla kvinnoidealet. Faran är egentligen icke, att detta ideal konkurrerar bort äktenskapet, utan att det intränger *inom äktenskapet*, hvar-till männens egoism lätteligen kan frestas bjuda handen, hvilket redan talrika företeelser i vår tid visa. Fördelarne för kvinnan af en dylik anordning äro illusoriska. Oberoendet af mannen köpes, som en norsk kvinna anmärkt, för priset af beroendet af tjänst-flickan eller — öfveransträngning. Vid stigande civilisation och dess nackdelar kan, som erfarenheten visar — äfven i vår tid — lätt ett dylikt blekt tankeideal rå på släktets sunda drift att fört-planta sig. Att tendensen förefinnes bland nutidens kulturfolk kan *statistiskt* påvisas. En kvinna, som skall vara med på den jåk-tande arbetsmarknaden kan ej utan stor olägenhet för sin konkurrenskraft föda barn. Arbeta på kontor eller med studier gör

henne ej heller lämpligare till att utstå moderskapets *fysiska* börda och intresset för »arbetet» (ute) och barnen äro naturliga rivaler. Efterfrågan på barnlösa mödrar blefve lätt för stark på arbetsmarknaden för att kunna ignoreras af vederbörande. Och flykten från moderskapets börda smittar lätt till dem, som ej stå under detta tvång. Äfven om sannolikt driften till moderskap så pass långt toge ut sin rätt, att full sterilitet ej blefve följden, är redan den kompromiss, som heter tvåbarnssystemet af enkla matematiska skäl, emedan den ej lämnar ersättning för barnadödligheten, icke ens tillräcklig att *hålla befolkningen uppe*.

Alla momenter i den moderna kvinnoemancipationen, för såvidt den tenderar till att ställa kvinnan som mannens jämlike på arbetsmarknaden, äro spikar i det gamla kvinnoidealets likkista, men kvinnorösträtten skulle innebära *en afgörande vändpunkt*, ty genom den skulle kvinnan komma under inflytande af den politiska maktens lidelse, den »själfständiga» kvinnan få sitt adelsbref på den »beroendes» bekostnad.

Det är sant, att den ogifta arbetande kvinnan har en ogynsam ställning i det nuvarande samhället. Hon är ett uttryck för samhällets nödstillstånd och intet annat. Samhället måste för sin egen skull »premiära» hemmets kvinna framför arbetsmarknadens. Någon orättvisa är här ej fråga om, ingen har någon rätt på samhällets bekostnad; om någon finge det, blefve den snart värdelös genom samhällets dekadans.

Idealiseras ej detta nödstillstånd, så finnes godt hopp, att samhällets krafter väckas till välgörande reaktion. Får en starkare samfundsanda bukt med egoismen, växer samhällets lifskraft och därmed äktenskapens antal. Och äktenskapets glädje och bördor äro väl ändå mer värddt — idealiter — för kvinnan än all »själfständighet». Det vore ogrundad fatalism att tvifla på dessa möjligheter. Att de förbises beror på, att man stirrar sig blind på emancipationens kvacksalveri, som genom kvinnans utträngande af mannen enligt principen billig und schlecht (jmf Elon Wikmarks bok i kvinnofrågan mot feministernas påståenden om arbetsprestationens likvärdighet) med kapitalismens goda minne göra saken endast värre.

F. ö. har den ogifta kvinnan en tröst för sin underlägsenhet under makan och modern, däri att underlägsenheten gäller endast i detta ena afseende och att det står henne fritt att utjämna denna underlägsenhet genom annat. »Samhällsmoderligheten» rätt fattad har i alla tider haft stora möjligheter till utjämning i detta fall, som af ädla kvinnor begagnats. Den gamle ungarlen är i själfva verket i samma fördömelse som den gamla mön, ehuru han vanligtvis poserar med att dölja sitt elände. Rösträtt lämpar sig i intetdera fallet till plåster på såren.

På ingen punkt finna vi således det gamla idealet af att kvinnan skall hållas fri från statslifvet vara genombrutet. Detta ideal borde kunna vara sin egen motivering likaväl som det, som utesluter kvinnan från krigstjänst och utgjutande af blod. Sådana oskrifna lagar utgöra resultatet af den erfarenhet släktled efter släktled samlat under historiens lopp. Sätter man dem ifråga, är detta ett tecken, att dekadansen står för dörren, låt vara, att den icke är oafvändelig.

All motivering undandraga sig förvisso icke sådana samhällsidealer, äfven om den föga torde bita på dem, som icke vilja se dem. Den kan i stället ha betydelsen att styrka dem i deras öfvertygelse, som i en intellektualistiskt anfrätt tid icke riktigt veta, om de ha rätt *ideell rätt* att följa de idealer *de känna* inom sig.

Budet att kvinnan ej skall göra krigstjänst, ett af civilisationens oskrifna, har naturligtvis sin grund i omsorgen att hålla den vildhet, krigen måste medföra, borta från ena hälften af mänskligheten och i den få ett kraftcentrum för motsatta verkningar samt i att skydda det uppväxande släktet från att med modersmjölken, d. v. s. genom de mångfaldiga psykofysiska förbindelser, som finnas mellan moder och barn, insupa denna vildhet. På samma sätt ställer vårt samhällsmedvetande kvinnan i sitt förhållande till statslifvet under ett ideal, som fordom fick sig ett uttryck i benämningen Fridkulla. Detta ideal kräver kvinnan såsom fridens garant stående utom männens politiska strider. Detta ideal gäller icke bara makan och modern. I grund och botten har ingen kvinna rätt att undandraga sig det, ej ens den i »manliga yrken» arbetande. Samhällsinstinkten kräver äfven af henne

den »samhällsmoderlighet», som icke utöfvas genom röstning och lagparagrafer, utan utesluter sysslandet med dylikt.

Till sist kräfvä männen att få ha statslifvet såsom sin uppgift fritt från kvinnans ingripande, emedan hon är *undermålig* såsom *politisk* kraft, icke på grund af *moraliska* brister, utan på psykologiska grunder; inom de gränser dessa betinga är kvinnan lika kompetent som mannen till moral, d. v. s. att göra sin plikt efter förmåga. På kvinnans uppträdande i det offentliga följer alltid *hysterien*, såsom all historisk erfarenhet ända till den, de engelska suffrageterna bestått oss, bestyrker. Den sida af sitt väsen, som åstadkommer detta, kan kvinnan icke lägga bort, den bottnar i hennes fysiska natur. Därför komme kvinnans insläppande i vårt politiska lif att innebära en sänkning af dettas nivå.

Typiskt är också, att *föregångslanden* för kvinnans rösträtt äro delstater i statsföreningar, Finland, Australien, Nya Zeeland och vissa amerikanska stater, alla med halft kommunalt lif, och ingen af de stora stater, som själfva få svara för sina öden. England kanske kommer att utgöra ett undantag, ehuru äfven där det *instinktlika* motståndet mot kvinnorösträtten är starkt nog. Skulle detta brytas, så kunde det vara lärorikt nog att betrakta detta fenomen i samband med åsynen af ett politiskt ledarefolk, hvars medlemmar vägra underkasta sig den allmänna värnpliktens personliga ansvarighet.

Att i en eller annan kvinnokropp kan bo en manlig själ må icke som *möjligt* bestridas, men för deras skull får man icke dra in *alla* kvinnor i det politiska lifvet med den ofvannämnda oundvikliga verkan. De politiska individualiteterna bland kvinnorna, om de finnas, få verka liksom de bland männen, och detta är icke med röstsedeln, massverkans vapen. Alltså, hvarken det politiska lifvet eller kvinnan få förryckas genom den kvinnliga rösträtten. Att det senare kommer att äga rum innebär icke någon motsägelse mot den psyko-fysiska kvinnonaturens oföränderlighet. Det är de *förvärfvade kulturella* kvinnliga egenskaperna, som komme att lida af en så våldsam medfart som kvinnans indragande i det offentliga lifvet. Att dessa icke äro kvinnans oförytterliga egendom, därför är hvarje dålig husmoder eller okvinnlig ungmö bevis nog.

Att ett så våldsamt ingrepp i kvinnans lif, som staten skulle tilllåta sig genom beviljandet af rösträtt åt kvinnan, skulle ha en djupt ingripande betydelse, kan ingen förneka, som känner till huru kvinnan liksom mannen också, men i *högre* grad, formas af omgifningen. Den kvinna, som formats af statslifvet, kommer icke att vara lik den, som danats i hemmets skydd, och man har således ingen rätt att tillräkna den förra den senares goda egenskaper såsom motivering för det påstådda välgörande inflytandet af kvinnans rösträtt.

Jag vet alltför väl, att detta bevis mot kvinnans rösträtt kommer att mötas framförallt med det bekväma argumentet, att det är lösa påståenden, hvares riktighet först erfarenheten kan afgöra. Men jag är tämligen trygg för att allmänheten, på hvilken ju saken kommer an, icke i längden låter imponera på sig med denna bondnekandets taktik, hvarmed feministerna inbillat sig ha sopat bort alla argumenter. Man *kan* verkligen öfverskåda verkningarna af en reform, eljest vore all politik och historia nonsens, och det är den reformkräfvandes skyldighet att *bevisa*, att de äro välgörande. Genom rena växlar på framtida erfarenhet kan man motivera hvilken abderitisk reform som hellst, d. v. s. *bevisar* genom att bevisa för mycket *ingenting* alls.

Sammanjämkning af skiljaktiga beslut i den svenska riksdagen.

Af

Fil. Lic. P. O. Grånström.

II.

Vi vända oss nu till vår egentliga uppgift, en speciell granskning af:

KU:s och LU:s sammanjämkande verksamhet 1867—1907.

För ändamålet ha vi genomgått dessa utskotts samtliga *memorial med anledning af kamrarnas skiljaktiga beslut* tillika med deras *svar å återremiss* från endera eller båda kamrarna.

Redan en första blick på undersökningens excerptmaterial gifver, jämte intrycket af sammanjämningsarbetets stora omfattning och betydelse, strax vid handen, att, ehuru väl de olika metoderna trifvas i yppig blomstring bredvid och sammanflätade med hvarandra, utskotten i allmänhet, där möjligt varit, försökt och företagit sammanjämkning i ordets centrala bemärkelse, d. v. s. ömsesidig anpassning af kamrarnas beslut i den omstridda punkten ¹⁾.

Ett annat faktum träder också ögonblickligen fram, nämligen den stora skillnaden mellan KU och LU i afseende på antalet fall af försök till sammanjämkning. Detta är ju en gifven följd af det naturliga förhållandet, att antalet lagförslag vid hvarje riksdag

¹⁾ Annars äro inbjudningarna de talrikaste af alla sammanjämningsformer.

är ojämförligt större än mängden af projekt till konstitutionella förändringar.

Fastän ju KU äger vissa viktiga funktioner som skiljedomare och grundlagsvaktare och man därför ibland velat åt dess prejudikat gifva ett större auktoritativt värde än åt andra parlamentariska faktorer¹⁾, så måste man erkänna, att det varit *LU:s* sammanjämningsarbete, som *burit upp* utvecklingen uti och kraftigast belyser den *praxis*, hvilken i förevarande fråga konsoliderat sig. Här ha vi de första och flesta exemplen på de olika metoderna, och vid dess förslag stå de första och flesta striderna i kamrarna angående behörigheten och värdet af desamma.

Någon rangskillnad mellan de ständiga utskotten i afseende på föreskrifterna i RO § 63, mom. 2 har ju grundlagen på intet sätt stipulerat.

Först fram på 1890-talet finna vi några mera betydande sammanjämningsförslag från *KU*.

Det förnämsta ur konfliktsynpunkt är det af 1892 (*KU* mem. 6). Det är emellertid icke — lika litet som de af 1867²⁾ och 1880³⁾, de enda vi förut äga — något anpassningsförslag, alltså ej någon *första klassens sammanjämkning*, hvarom mera härnadan.

Sådana har däremot *KU* framlagt vid riksdagarna 1893, 1895, 1896 och 1897.

År 1893 gällde frågan förslag angående rätten att utse talman och vice talman samt om en talman pro tempore. *KU* afstyrkte. Båda kamrarna voro emellertid ense i den senare saken. Däremot hade *AK* beslutit att till kamrarna öfverflytta rätten att utnämna talmän och vice talmän samt att öka vice talmännen till två för hvar kammare, under det att *FK* afslagit detta projekt.

KU hemställer (mem. 6), att kamrarna, hvar för sig med frånträdande af sitt beslut, måtte antaga en *kompromiss*, som ut-

¹⁾ Jfr Törnebladhs argumentation i *FK* 1892 vid behandlingen af *KU:s* mem. n:r 6, se nedan s. 293.

²⁾ Se ofvan s. 261.

³⁾ Se nedan s. 310.

skottet i förening med några betydelselösa redaktionella uppställningar uppgjort och hvars innebörd och form bäst framtråda genom anförande af utskottets eget resonnemang:

»Utskottet, som jämlikt RO § 63 tagit i öfvervägande, huruvida en sammanjämkning af de olika meningarna är möjlig, här därvid ansett de båda frågor, som i kamrarnas olika beslut innefattas, *icke* kunna eller böra särskiljas från hvarandra. En sammanjämkning af de olika meningarna har utskottet likväl trots kunna på det sätt åstadkommas,

att FK *eftergifver* sin fordran att *vice talmännen* skola utses af konungen

och att AK, som sålunda vinner sin önskan, att kamrarna själfva skola äga utse vice talmän, i stället *afstår* från sitt anspråk att jämväl *talmännen* skola väljas af kamrarna själfva.

Härigenom skall det af båda kamrarna såsom önskvärdt ansedda *tillägget till RO § 33 kunna komma till stånd*;

och då vid en sådan sakens utgång något egentligt behof af att *två vice talmän* utses för hvardera kammaren icke torde förefinnas, föreställer sig utskottet att AK skall vilja *fråntråda* sitt beslut i denna del.»

Lika litet som man vill bestrida utskottet rätten att framlägga ett dylikt sammanjämningsförslag, lika litet kan man å andra sidan underkänna de åsikter, som framtråda uti tvenne reservationer mot förslaget.

Utskottets ordförande, häradshöfding BERGIUS och fem ledamöter med honom ansågo, att, enär kamrarna beträffande själfva *hufvudfrågan*¹⁾, utnämningens rätten, fattat helt och hållet olika beslut, någon sammanjämkning icke lämpligen kunde ske.

En annan reservant, BEHM, förmenade, med instämmande af C. NYSTRÖM, att, då kamrarna i hufvudfrågorna, utnämningens rätten och antalet vice talmän, fattat *principiellt motsatta* beslut, härutinnan intet försök till sammanjämkning skulle skett, men att däremot utskottet bort afge sammanjämningsförslag i afseende på tillägget om talmän pro tempore.

Majoriteten hade emellertid ansett, att, då sammanjämkning formellt var *möjlig*, sådan ock borde ske. Den hade vidare, synes det, uppbyggt sitt förslag på den i det samstämmigt beslutna tillägget *uttryckta önskan* om större tillgång på talmän.

I FK försvarades sammanjämnningen gentemot reservationerna af G. BERG. Kamrarna hade i en punkt fattat samstämmiga be-

¹⁾ Jfr dock ofvan s. 257 not 1.

slut; denna öfverensstämmelse i att vilja gifva kamrarna ett visst inflytande vid utseende af talman, nämligen rätt för dem att själfva välja talman pro tempore, tenderade till en annan; och om sålunda *FK* uppgåfve ytterligare något af sin princip om konungens rätt och *AK* vidare något af sin princip om kamrarnas rätt, skulle resultatet bli den föreslagna sammanjämkningskonungen utsåge talmän och kamrarna vice talmän.

Något yttrande mot förslaget ur formell synpunkt afgafs ej i någöndera kammaren; det föll emellertid i båda på reella skäl¹⁾.

Då denna fråga återupptogs vid 1895 års riksdag, rönste den ett annat öde och fick äfven i sammanjämningsväg en olika behandling. Den förelåg öck i en annan form inför det sammanjämkande utskottet.

Båda kamrarna hade afslagit utskottets tillstyrkan, att kamrarna skulle utse talmän och vice talmän, samt, *gentemot* utskottets afstyrkande, antagit olika formuleringar af ett tillägg om talman pro tempore.

KU förklarade nu (mem. 10) den förra saken förfallen och inskränkte sig till ett redaktionellt sammanjämningsförslag beträffande de i öfrigt i sak lika besluten. Alltså: en sammanjämnings i förening med uteslutande af punkter, som förfallit genom *dubbelsidigt afslag*. Bifölls utan debatt.

En dylik sammanjämnings af vissa delar af de olika kammarbesluten efter strykande af andra, som förfallit — denna gång på grund af *den ena kammarens afslag* — påträffa vi också uti KU:s mem. n:o 11 vid 1897 års riksdag. Förslaget utgjorde en formelig sammansvetsning af de olika meningarna angående ett tillägg till RO § 16:

FK:

AK:

Förslaget:

Dessa protokoll böra affattas i enlighet med	Formulär till ledning vid dessa protokolls affattande utfärdas af konungen;	Vid dessa protokolls affattande böra till ledning tjäna formulär, som af konungen fastställas.
--	---	--

Bifölls i båda kamrarna²⁾.

¹⁾ FK I: 12: 10, AK I: 14: 55.

²⁾ S. A. Hedins brännande anmärkning, att detta betänkande »förtjänar namnet utskottsmemorial icke blott i den meningen, att det är ett

Ideala sammanjämkningar utgöra äfven förslagen uti KU:s memorial n:o 15 och n:o 16 angående »hemliga handlingar» och om riksbanken m. m. vid riksdagen 1896, hvilka utan vidare bifallits af båda kamrarna.

Af det otal memorial i anledning af skiljaktiga beslut, som LU aflevererat, innehålla en hel del sådana sammanjämkningsförslag, hvori på olika punkter *skilda metoder* för beslutsfogningen kommit till användning: kompromisser, uti hvilka ingå som moment smärre eller betydligare detaljkompromisser, inbjudningar och strykningsprojekt.

Detta är ju helt naturligt vid större lagändringsföretag eller annars vid en mer eller mindre invecklad kombination af detaljfrågor.

De första försök till förening af kamrarnas skiljaktiga beslut, som LU företagit ha — liksom fallet var hos KU — formen af en inbjudan till den ena kammaren att foga sig efter den andra ¹⁾.

Först 1868 förekommer ett egentligt sammanjämkningsförslag från LU, i förening med uteslutande af rent motsatta beslutsdelar (mem. 23). Men sedermera återkomma rena kompromisser vid de flesta riksdagar, vare sig in toto eller i detaljerna af jämkningsförslagen.

Det första fallet därefter inträffar 1875 vid frågan om ändring i dikningslagen ²⁾.

Mem. 21 vid samma riksdag innehåller äfvenledes en sammanjämkning in amplissima forma, hvar karaktäristiska motiveringsformulär torde vara intressant nog för att kunna anföras:

»Utskottet har af den inom FK hållna diskussion inhämtat, att de flesta talare förklarar ; vid sådant förhållande och då nämnda synpunkt jämväl enligt AK:s beslut blifvit i viss mån tagen i betraktande samt det

memorial från KU, utan ock ett utskottsmemorial i den mening, som man talar om utskottscigarrer, utskottsporslin o. d.» torde hufvudsakligen vända sig mot införandet i grundlagen af en hortativ i stället för en imperativ passus; AK V: 46: 41.

¹⁾ Se ofvan s. 262.

²⁾ LU, mem. 18, bifallet i båda kamrarna.

icke torde förnekas har utskottet för sammanjämknings ansett sig böra hemställa, att kamrarna, å ömse sidor med frånträdande i vissa delar, ville¹⁾

En sammanjämknings af namna natur, men som något omstridd torde kunna vara belysande, äga vi från 1897. FK hade bifallit LU:s förslag, att i taxan för afgifterna för begagnande af offentligt slakthus jämväl finge beräknas ränta å anläggningskapitalet, under det AK uteslutit orden »jämte ränta å anläggningskapitalet». I mem. 60 yttrar utskottet bl. a.:

»Då af diskussionen inom AK synes framgå, att kammarens beslut delvis beror därpå, att räntans storlek lämnats alldeles obestämd, har det syntes utskottet lämpligt att för sammanjämknings . . . framför ordet ränta inskjuta 3 %, då härigenom förebygges, att afgifterna komma att i följd af hög ränteberäkning uppgå till alltför stora belopp».

Två utskottsledamöter, REDELIUS och NILSSON i Skärhus, reserverade sig under förmenande, att, *då* »ja och nej icke kunna sammanjämkas», utskottet *bort* hemställa till FK att *biträda* medkammaren.

Ser man saken endast ur formell synpunkt, ha reservanterna tydligen rätt angående beslutens natur. Utskottet har däremot anlagt *reella* synpunkter och tagit hänsyn till de motiv, som legat bakom AK:s beslut, ja i förslaget *infört en bestämmelse, hvilken icke direkt finnes i någotdera kammarbeslutet*. Förslaget bifölls, ehuru från flera håll i AK betonades, att utskottet icke tagit nödig hänsyn till kammarens ursprungliga beslut²⁾.

Vid riksdagen 1900 förekomma ett par särskildt intressanta och typiska kompromisser från LU. Båda angå skrifvelse till K. Maj:t. Med anledning af motion i AK hade utskottet hemställt och

AK antagit:

Anhållan att K. Maj:t ville låta utarbета och för riksdagen framlägga förslag till sådan ändring af gällande bestämmelser rörande oäkta barns arfsrätt, att oäkta barn, som icke är afladt under moderns äktenskap eller i förbudna led, berättigas att lika med äkta barn taga arf efter *moder och modernefränder*;

FK däremot reservationen:

Anhållan berättigas att, *därest modern låtit såsom sitt barn anteckna del i kyrkoboken för den församling, i hvilken hon då var kyrkoskrifven, eller modern eljest bevisligen erkänt barnet såsom sitt, lika med äkta barn taga arf efter moder*.

¹⁾ Afslogs i båda kamrarna, FK III: 42: 29—35, AK V: 54: 3—5.

²⁾ FK, III: 29: 38, AK, V: 42: 36.

Sedan utskottet konstaterat båda kamrarnas intresse för en utvidgning af oäkta barns arfsrätt, yttrar det (mem. 23):

»För åstadkommande af en formellt tillfredsställande sammanjämkning gifves det tvenne vägar. *Den ena* vore att i öfverensstämmelse med FK:s beslut *binda* de oäkta barnens arfsrätt vid den förutsättning, att modern låtit i kyrkoboken anteckna barnet eller eljest bevisligen erkänt barnet såsom sitt, och å andra sidan i enlighet med AK:s mening tillerkänna de oäkta barnen arfsrätt ej blott efter moder utan *jämväl efter modernefränder*.

Den andra utvägen skulle vara att i fråga om förutsättningarna för arfsrätt biträda AK:s beslut men däremot *begränsa arfsrättens omfång* i öfverensstämmelse med FK:s uttalande.»

Utskottet anser den sistnämnda utvägen vara att i sakligt hänseende föredraga och hemställer, att kamrarna måtte i skrifvelsen anhålla:

»att K. Maj:t ville att oäkta barn, *som icke* är afladt under moderns äktenskap eller i förbudna led, berättigas att lika med äkta barn taga arf efter moder¹⁾»

I anledning af motion i båda kamrarna hade LU hemställt och

FK antagit:	AK:
en skrifvelse om mera betryggande föreskrifter rörande kontrollen öfver förmyndares förvaltning af omyndiges tillgångar i kontanta medel och värdehandlingar;	en skrifvelse rörande förvaltningen af

Som synes, gäller det här tämligen skilda frågor i samma sak. Utskottet finner (mem. 29) med hänsyn tagen till motionärernas motivering och uttalanden i kamrarna, att *AK* åsyftar en ganska *genomgripande* förändring af förmynderskapslagstiftningen, *FK* däremot en ändring af väsentligt *mindre* omfattning; formellt sedt måste därför ett sammanjämningsförslag innebära å ena sidan en *utvidgning* af FK:s ståndpunkt och å andra sidan en *begränsning* af AK:s beslut. Den i sakligt hänseende bästa af de många sammanjämkningar, som formellt äro möjliga, anser utskottet vara en sådan, »hvarigenom å ena sidan i öfverensstämmelse med FK:s beslut *såsom regel bibehålles* förmyndares rätt att själf handhafva förvaltningen af den omyndiges tillgångar i kontanter och värdehandlingar — dock med införande af skärpt kontroll öfver förmyndareförvaltningen — men å andra sidan i enlighet med AK:s uttalande *möjlighet beredas* att, där särskilda förhållanden sådant påkalla, öfverflytta förvalt-

¹⁾ Afslogs i FK och bifölls i AK utan anmärkning mot förslagets form.

ningen af ifrågavarande tillgångar från förmyndaren till någon allmän inrättning.»

Utskottet föreslog en skrivelse med anhållan, att

»K. Maj:t täcktes taga under öfvervägande, huruvida icke rörande förmyndares förvaltning af omyndiges tillgångar i kontanta medel och värdehandlingar större säkerhet mot förluster skulle kunna vinnas *dels* genom meddelande af mera betryggande föreskrifter i afseende å kontrollen öfver dylik förvaltning, *dels ock* genom bestämmelser rörande inrättning, i hvars vård omyndiges kontanta medel och värdehandlingar kunde öfverlämnas, vare sig på grund af förmyndares egen önskan eller vederbörande myndighets därom meddelade föreskrifter.»

Trenne reservanter önskade en del mindre modifikationer i förslaget, under det att fyra däremot ansågo sammanjämkning *omöjlig*.

Förslaget föll, först i FK ¹⁾ och sedan i AK ²⁾, på reella skäl. I FK anmärktes dock ur *formell* synpunkt gentemot förslaget af professor TRYGGER, att, enär det här gällde helt *olika saker*, man icke utan att kränka grundlagen kunde sammanjämkna, mot hvilket yttrande LU:s ordförande, härads höfding C. B. HASSELROT, med energi genmålte: »Syftet har varit ökad säkerhet för myndlingars tillgångar. Det är *två medel* att vinna samma sak, men målet kan ock vinnas genom en *kombination af båda*.»

Såsom vi ofvan sett, hade det *första* förslaget till sammanjämkning från LU under det nya riksdagsskicket gått ut på en *inbjudan* till den ena kammaren att biträda den andra ³⁾. Och någon anmärkning mot detta sätt att fullgöra föreskrifterna i RO § 63, mom. 2 hade därvid icke blifvit gjord, något som däremot varit fallet vid liknande procedurer af BU.

Frågan om behörigheten och lämpligheten af detta förfarande kommer emellertid före redan vid LU:s första sammanjämnings-

¹⁾ II: 22: 13.

²⁾ II: 31: 38.

³⁾ TÖRNEBLADH, a. a. s. 80, uppger, att det *första prejudikatet* ifråga om inbjudningsmetoden erhöles 1868. Bör vara 1867, äfven för finansutskottens vidkommande, se ofvan ss. 261—263, 268.

memorial 1868, och det i form af annärkning mot utskottet för uraktlåtenhet att begagna sig af inbjudningsmetoden.

AK hade bifallit LU:s positiva utl. n:o 9, FK en reservation, yrkande bifall till en del af detsamma men till ett rent motsatt förslag i en annan. Utskottet, som ansåg, att i den senare delen icke någon sammanjämkning kunde ske, framställde ett förslag, där denna strukits.

Vid förslaget är fogad en reservation af professor RUBBING, som yrkat användande af inbjudningsmetoden; reservationen, som utgör en hel liten utredning af och motivering för denna metod, torde förtjäna anföras in extenso:

»Då det försök till sammanjämkning af olika beslut, hvilket enligt § 63 åligger utskott, till följd af beskaffenheten af ifrågavarande olikhet, ej lyckats utskott, har den vanliga praxis hittills varit, att utskott i sitt förnyade utlåtande till antagande föreslagit antingen det beslut, som under ståndsriksdagarna hade de flesta ståndens bifall, eller ock, då förr två stånd stannat emot två eller nu de båda kamrarnas beslut vore olika, återupprepat sitt första, af två stånd eller en kammare antagna beslut.

I förevarande fall åter har utskottet i den punkt, där kamrarna stannat i olika beslut, efter att hafva ansett sammanjämkning af dessa beslut omöjlig, icke afgifvit något förslag till beslut, utan i stället stannat vid det rent negativa slut att anmärka, det fråga om ändring i förevarande fall förfallit.

Den olika praktiska betydelsen af nämnda båda sätt att förfara, är lätt att finna. Enligt det förra stod det den ena kammaren fritt att, när ärendet, på grund af utskottets *andra* betänkanke, ånyo förekom, meddelst accederande till utskottets af ena kammaren gillade förslag, vinna en ändring i det bestående.

Enligt det senare sättet åter är hvarje fråga, i hvilken kamrarna stannat i olika beslut vid första behandlingen, såvida sammanjämkning af utskott ej kan åstadkommas, ovillkorligen fallen. Jag anser en sådan tillämpning af föreskriften i § 63 ej vara den enda lagenligt möjliga, till stöd för hvilken åsikt jag endast behöfver åberopa den motsatta praxis såväl vid sistlidne riksdag, som förut — anmärkande att förra RO:s föreskrift i detta hänseende väsentligen öfverensstämmer med den nu gällande.

Jag anser däremot samma förfaringssätt onödigtvis ställa saken i fråga om bifall eller afslag på sin spets, då man erinrar sig, att enligt § 59 samma ärende, såvidt möjligt är, skall af båda kamrarna *samtidigt* behandlas. Det kan nämligen alltför väl hända att ett ärende är af den art, att ena kammaren, hellre än att låta status quo kvarstå, vill gå in på andra kammarens beslut om ändring äfven med frånträdande af sitt eget först fattade beslut. Möjligheten häraf, eller *valet* däremellan och afslag, finnes för kammaren, om utskott följer den förra praxis i ifrågavarande fall, hvaremot, med den nu af LU iakttagna, en af båda kamrarna önskad och beslutad förändring kan blifva afklippt endast af det skäl, att den ena kammaren, i det ögonblick den besluter sättet för sådan ändring, ej känner huru andra kammaren samtidigt fattar beslut i samma hänseende.

Anmärkas bör ock att endast enligt förra förfaringssättet en verklig analogi finnes mellan behandlingen af frågor, som af ständigt utskott behandlats, och sådana som remitterats till tillfälligt utskott, vid hvilka sistnämnda vanligen den kammare, som sist beslutar, alltid känner andra kammarens beslut och sålunda, ifall ej båda kamrarnas öfverensstämma, har valet mellan att antaga sistnämnda beslut eller definitivt afslag.

Enligt mitt förmenande hade LU alltså, i stället för sin nu gjorda förklaring att ärendet förfallit, bort förnya sitt förra af andra kammaren antagna förslag, därest det ej ansett sig i stället böra föreslå reservantens af Första kammaren antagna; följaktligen i hvarje fall framställa ett positivt förslag till kamrarnas bifall eller afslag.»

Anmärkas kan emellertid, att metoden *icke alltid* med fördel kan användas, och speciellt i detta fall torde den varit riskabel. Genom en inbjudan hade man kanske äfventyrat afslag på hela förslaget, såvida icke kamrarna återremitterat det för ny sammanjämkning. Endast genom att *dela* förslaget i två, hvilket svårligen i förevarande fall låtit sig göra, hade man undvikit faran af att reformen kunde på denna väg falla i bakhåll.

Vid diskussionen i FK ställde sig häradschefding C. HASSELROT på den Ribbingska reservationens sida, under det biskop BECKMAN häfdade, att utskottet följt grundlagens innehåll; den metod reser-

vanterna ville tillämpa vore ingen sammanjämkning; och landshöfding E. J. SPARRE fann det gagnlöst och dessutom ogrannlaga att söka påtruga FK ett förslag, som utskottet vore öfvertygadt om att kammaren ej ville ha. Han anlägger sålunda situations-synpunkten och förnekar ingalunda behörigheten af inbjudningsmetoden i och för sig. Kammaren biföll ¹⁾. I AK ²⁾ bifölls sammanjämkningen, sedan en talare instämt i den Ribbingska tankegången men bemötts af en ledamot i LU.

Att kamrarna här biföllo utan återremiss torde mest berott på öfvertygelsen om lönlösheten af vidare försök till sammanjämkning och kan näppeligen tolkas som något underkännande af inbjudningsförfarandet. Detta bestyrkes också till fullo däraf, att kamrarna senare under riksdagen utan anmärkning behandlat trenne sammanjämkningsmemorial från LU, innefattande inbjudan att biträda medkammaren (memm. 43, 44 och 50).

Det senare är typiskt. AK hade bifallit ett *bestämt lagförslag*, FK antagit *förslag om skrifvelse* till K. Maj:t i ärendet. LU föreslår AK att biträda detta. Någon annan form för förening af kamrarnas beslut, som ju dock utvisade en önskan om förändring, stod ej till buds. Den gjorda inbjudan var däremot ägnad att befordra saken, som *ovillkorligen* skulle förfallit, om utskottet endast varit hänvisad till sammanjämkning i trängre mening. ³⁾

När kamrarnas beslut äro *nära sammanfallande* men skilja sig i någon punkt, det må nu gälla en ren redaktionssak eller en realitet, hvori någon förändring i jämkningssyfte är platt omöjlig: där det antingen måste vara det ena eller det andra uttrycket, eller där saken hvarken låter sig halfvera eller jämka, blir det af stort värde att kunna förena kamrarna i och genom inbjudningsmetoden.

Så är ofta förhållandet i frågor om *tillägg, uttalanden och villkor i beslut*. I ett sammanjämkningsmemorial (n:r 39) 1873 motiverar LU sin inbjudan sålunda:

“Som skiljaktigheten egentligen består däri, att AK:s beslut innehåller *utöfver* hvad FK beslutat ett tillägg, betingadt af kamrarnas beslut i en viss punkt, föranlåtes utskottet hemställa, att FK ville biträda AK.“ Bifölls utan debatt.

¹⁾ FK III, ss. 98—101. ²⁾ III, s. 199. ³⁾ Nu föll den likväl genom kamrarnas »vidblifvande»; AK IV, s. 475.

Ett liknande fall 1894. Kamrarna hade fattat lika beslut i fråga om ändring i lagbestämmelserna angående protokoll i lagfartsmål, AK dock med tillägget »denna lag träder i kraft den 1 januari 1895». LU föreslår »i ändamål af sammanjämkning» (mem. 73), att FK biträder AK:s beslut. Bifölls ¹⁾.

På samma sätt i beslut, innefattande borttagande af ett tillägg — äfven af saklig vikt — såsom i LU:s mem. nr 57 vid riksdagen 1889, där FK anmodades att biträda ett dylikt beslut af AK, hvilket ock skedde.

Första gången efter 1867 års riksdag en hemställan af LU göres med bestämd adress om frånträdande af mera betydande beslut år år 1875 i mem. nr 10 angående ändringar i sjölagen. Utskottet hemställer dels, att FK förenar sig med AK beträffande fartygs liggetid i hamn, dels att AK förenar sig med FK med afseende på ersättning för öfverliggedagar. Reservation af RIBBING och PHILIPSON, som ansett sammanjämkning obehörig, enär kammarbesluten voro rakt motsatta. Bifölls ²⁾.

Från 1876 föreligger ett intressant sammanjämkningsförslag af samma allmänna natur. Angående metersystemets införande hade

FK beslutat:	AK:
a) det nya systemet i allo obligatoriskt 1883,	a) 1889
b) hädse systemens införande i vissa handlingar för åren 1881 och 1882 (= de två närmast föregående åren);	b) 1881 och 1888

LU hemställer nu (i mem. 42), att FK biträder AK i afseende å mom. a samt att AK i likhet med FK bestämmer den tid, under hvilken båda systemen skola införas i vissa handlingar, till de två år, som närmast föregå tidpunkten för metersystemets absoluta tillämpning, alltså åren 1887 och 1888. Detta senare var ju en så naturlig följd af ett bifall till hemställan angående mom. a, att det icke kunde betraktas såsom någon kompensation för eftergiften i hufvudfrågan.

Ur formell synpunkt är det emellertid märkligt, att i punkten b af kamrarna samstämmigt beslutna årtalet 1881 af utskottet ändras till 1887.

¹⁾ FK, III: 40: 17.

²⁾ FK, II: 20: 18, AK: 25: 55.

Häremot hade i utskottet grefve O. MÖRNER anført:

»Enligt min uppfattning har utskottet i sin s. k. sammanjämkning icke endast jämkat kamrarna emellan utan rent af ändrat ett kamrarnas sammänstämmande beslut. Det må vara, och jag medgifver det gärna, att denna ändring är till gagn för saken, men då betänkligt kan vara, att ett utskott tillåter sig göra, hvad kamrarna icke själfva äga makt till, eller att i icke lagenlig ordning upphäffa ett fattadt beslut, får jag häremot afgifva min reservation.»

Friherre J. G. N. S. ÅKERHJELM, med instämmande af MEIJER, fann, att utskottet icke i enlighet med RO § 63 gjort en sammanjämkning utan fast hellre en *inbjudan* till FK att ensam frångå sitt beslut och gilla medkammarens, hvilket vore *i strid med grundlagen*.

Vid diskussionen i FK förnyades anmärkningarna, såväl de i första som de i andra reservationen framställda, genom friherre AF UGGLAS, som bl. a. ansåg, att utskottet bort vid sammanjämkningsen *halfvera* den tidrymd, hvilken skilde de af kamrarna beslutade olika tidpunkterna. Kammaren biföll utan votering¹⁾; AK hade redan gjort detsamma utan anmärkingar ur formell synpunkt²⁾.

Det har redan antydts, att vid sammanjämkning i *större lagförslag* behovet af inbjudningsmetoden gör sig starkt gällande. Det kan ju ibland endast röra sig om att utjämna några skiljaktigheter i bisaker på olika punkter eller att genom ett ömsesidigt eftergifvande i några mera väsentliga moment skapa en acceptabel sammanjämkningsprodukt af det hela.

Nästa gång inbjudningsförfarandet väcker strid, så är det just vid ett dylikt lagförslag. I mem. n:r 24 vid riksdagen 1879 hade LU dels sammanjämkat skiljaktiga beslut vid ett par punkter i dess utl. n:r 4, dels i en punkt uppmanat AK biträda FK och i en annan FK att biträda AK samt slutligen hemställt, att ett moment i förslaget måtte anses ha förfallit. Mot förslaget hade ur formell synpunkt RIBBING, LOTHIGIUS och SJÖBRING reserverat sig.

¹⁾ FK, III: 37: 31—33.

²⁾ AK, V: 58: 1—2.

Vid debatten i FK utdömde SJÖBRING förslaget såsom icke utgörande någon verklig sammanjämkning utan »ett slags kompromissdom, där än den ene än den andre kommer till heders». HENNING HAMILTON och justitierådet CARLESON funno likaledes förslaget oförmligt.

I motsats härtill häfdade LU:s ordförande, presidenten v. GEGERFELT, »*de båda vägarna*» för sammanjämkning. Den här valda vore alldeles *oundgänglig vid större lagförslag*; den hade också *stöd i praxis*. Om den ena kammaren jämkar med sig i ett och den andra i ett annat, så äger dock sammanjämkning rum. Det vore mycket illa, om ett lagförslag, åt hvilket båda kamrarna önska framgång, skulle falla därför, att de icke finge full frihet att göra den ändring i sina beslut, som erfordrades för att bringa desamma i öfverensstämmelse med hvarandra. Samma uppfattning utvecklades af F. F. CARLSON, v. talmannen v. EHRENHEIM, statskommissarien SAMZELIUS samt O. MÖRNER, hvilken yttrade: »Icke lär en *sammanjämkning* bestå i att ändra om alla meningar utan i att ur dessa *framleta, hvad som kan vara antagligt och förenligt*, och på så sätt verkligen få en jämkning till stånd. Kammaren afslog hufvudsakligen på reella skäl ¹⁾.

I AK gjorde WIESELGREN från formell sida anmärkning mot förslaget, under det NILSSON i Efveröd m. fl. försvarade utskottet samtidigt med att de yrkade afslag af sakliga skäl och därför att FK redan bragt frågan på fall ²⁾.

År 1882 vid behandlingen af LU:s sammanjämningsmemorial n:r 26 återkommer tvisten om inbjudningsmetoden.

FK hade i fråga om böter för svarandeparts uteblifvande bestämt maximum till 200 kr., AK till 25 kr., hvarjämte kamrarna fattat något olika beslut äfven i andra afseenden. Utskottet framlade ett sammanjämningsförslag, som utgjorde FK:s beslut i dessa senare punkter jämte ungefärliga aritmetiska mediet mellan de beslutna bötesbeloppen — 100 kr.; alltså en *kombination* i sammanjämningsändamål af *inbjudan och beslutsanpassning*.

Vid debatten i FK opponerade sig CARLESON mot den hemställan, som utskottet »under namn af sammanjämningsförslag»

¹⁾ FK, II: 27: 1—20.

²⁾ AK, III: 43: 38.

framlagt. Det vore en logisk omöjlighet att sammanjämka motsatserna mellan ja och nej.

P. A. BERGSTRÖM understödde däremot förfarandet och hänvisade till praxis angående utskotts frihet vid sammanjämkning. Bifölls ¹⁾.

I AK gjorde presidenten BERG invändningar ur formell synpunkt. Detta vore ingen sammanjämkning utan fastmer inbjudan; och en korrekt sådan borde i stället gått ut på att FK skulle frånträda i ena punkten, AK i den andra. Formaliserade sig i öfrigt öfver att utskottet ställt sin uppfattning gentemot kamrarna och förklarar: sic volo, sic jubeo. Tillräckliga *skäl funnos ej* för proceduren. Justitierådet ÅBERGSSON försvarade utskottet därmed att något annat förslag ej hade utsikter i FK — den situationspolitiska synpunkten! Kammaren biföll ²⁾.

Under de *följande tio åren* förnimmes intet buller i sammanjämningsfrågan. Inbjudningar och rena sammanjämnningar hvirfla om hvarandra i riksdagsarbetet, tills striden åter en gång uppblussar på fullt allvar. Den får nu sin särskilda relief däraf, att det är tvenne politiskt mång erfarna statsrättsliga auktoriteter, som i utskottsreservation och kammardebatt nedlägga sitt tungt vägande veto emot den praxis vi sett utbilda sig med afseende på konstitutionellt behöriga sammanjämningsmetoder.

Det är denna gång — den enda för öfrigt — ett *KU:s* sammanjämningsmemorial tvisten gäller.

Kamrarna hade vid lagtima riksdagen 1892 stannat i skiljaktiga beslut angående vissa delar uti den föreslagna regleringen af representationsrätten för land och stad. FK hade beslutit, att antalet stadsrepresentanter i AK skulle vara 75, AK 80, hvarjämte någon skiljaktighet förefanns beträffande det projekterade nya mom. 5 i RO § 13.

Uti mem. n:r 6 med förslag till sammanjämkning yttrar och hemställer nu KU som följer;

»De af kamrarna fattade beslut äro endast så till vida skiljaktiga, att, under det enligt FK:s beslut antalet ledamöter i AK för städerna skulle utgöra 75, stadsrepresentanterna enligt AK:s beslut skulle uppgå till

¹⁾ FK, I: 21: 33.

²⁾ AK, III: 28: 28.

80 Enär enligt utskottets åsikt den emellan kamrarna uppkomna skiljaktighet med afseende på antalet af städernas representanter i AK icke är af någon *väsentlig* betydelse samt vid det förhållande, att K. Maj:ts proposition icke blifvit oförändradt antagen, det icke längre kan möta betänklighet att på sätt AK beslutat utan villkor antaga det ifrågasatta tillägget till RO § 13, har utskottet med hänsyn till såväl dessa omständigheter som ock *angelägenheten* däraf, att förevarande fråga *snart* måtte vinna en såvidt möjligt tillfredsställande lösning, funnit en sammanjämkning af kamrarnas beslut *kunna och böra* ske på det sätt, att FK med frånträdande af sina beträffande § 13 samt det utaf utskottet föreslagna tillägg till samma paragraf fattade beslut godkänner den af AK till hvilande antagna lydelse af RO § 13. Utskottet hemställer alltså, *att FK måtte med frånträdande antaga följande förslag*

Mot detta sammanjämkningsförslag hade reservation afgifvits dels af LJUNGMAN, som ansett, att KU bort för beslutens sammanjämkande »till de båda kamrarnas pröfning och antagande framlägga ett äfven *i formelt hänseende mer tillfredsställande förslag*»; dels af professor ALIN, hvilken med instämmande af S. A. HEDIN yttrar angående formfrågan följande:

KU hade af den omvårdnad, som utskottet särskildt har till åliggande att ägna åt helgden af konstitutionell lag och stadgad konstitutionell praxis, bort finna sig hindradt att till FK ingå med hemställan att kammaren må, med frånträdande af sitt beslut om bifall till K. Maj:ts proposition i oförändradt skick, biträda det beslut, hvori AK med anledning af denna proposition stannat.

Då RO § 63 angående sättet för förening af kamrarnas olika beslut i en fråga sådan som den föreliggande stadgar, att vederbörande utskott skall söka att »de olika meningarna, såvida möjligt är, sammanjämka och med förslag därom till kamrarna inkomma», visar stadgandets formulering enligt min mening tydligen, att det utgår från den förutsättningen, att sammanjämkningsförslaget skall vara af beskaffenhet att föranleda beslut af båda kamrarna. Ett sammanjämkningsförslag, som till innehåll och form är sådant, att det föranleder beslut endast af *den ena* kammaren, går således på sidan om grundlagen.

Ett dylikt förslag tillika i bestämd strid med det sätt, hvarpå nu ifrågavarande stadgande hittills tolkats och tillämpats. Att kamrarna vid ett tillfälle godkändt ett lagutskottets sammanjämkningsförslag, som till innehållet kan likställas med den hemställan, som utskottet nu beslutit, är ett förhållande, som icke hade bort föranleda utskottet att afvika från en tolkning, hvilken vunnit sådan stadga som den, hvarom nu är fråga.

Att inbjudningar af samma art som utskottets nu beslutna hemställan förekommo under det gamla riksdagsskickets tid, är väl bekant. Men det är ock bekant, att denna sed berodde på förhållanden, som nu ej mera existera, och det torde ej heller vara obekant att den ledde till missbruk, som ingen torde önska finna upplifvade.

Det kan sägas, att en dylik hemställan i en fråga, där meningsskiljaktigheten mellan kamrarna icke är större än i den nu föreliggande, ej bör vålla betänkligheter. Jag vill däremot erinra, att är det första steget väl taget, så följer lätteligen det andra, det tredje o. s. v., till dess man, utan att rätt veta huru, finner sig vara inne på en väg, som man gärna skulle vilja men ej vidare kan öfvergifva. »Misstagen här i världen», har en af våra främsta statsmän yttrat, »komma icke däraf, att man med öppna ögon rusar emot dem, utan däraf att man tycker, att ett steg gör så litet, därför kan man väl gå *det*; men detta, taget, medför genom sakens eget inre sammanhang ännu ett steg, och sålunda kommer man, till sin egen öfverraskning, slutligen till de ej annat än fördärliga följderna af att hafva beslutit sig för det *första* steget.»

För min del anser jag vådorna af den nya ordning för ärendenas behandling inom riksdagen, som utskottets nu beslutna hemställan torde komma att medföra, icke kunna uppvägas af de fördelar, som man däraf kan vänta sig. Att KU, för att i ett särskildt fall vinna ett mål, som utskottet anser vara godt, ej dragit i betänkande att inviga en konstitutionell praxis, som till sitt värde är minst sagdt tvifvelaktig, som går på sidan om grundlagen och som direkt strider mot stadgad grundlagstolkning, kan jag ej annat än beklaga, och jag anser mig skyldig att däremot afgifva min reservation.»

Vid debatten om saken i FK utvecklade ALIN ytterligare sin ståndpunkt:

»RO § 63 utgår från den förutsättning, att en framställning i syfte att förena kamrarnas olika beslut skall vara af beskaffenhet att föranleda beslut af båda kamrarna.

Äfven om jag må medgifva, att ordet »sammanjämkning» kan tolkas så (att blott ena parten jämkar med sig), synes mig af ordalydelsen i stadgandet framgå, att detta ord här icke är taget i denna betydelse. Det heter nämligen, att utskottet skall inkomma med förslag till *kamrarna*.

Vidare heter det, att utskottet skall söka de olika meningarna, så *vidt möjligt är*, sammanjämkna. Tolkas ifrågavarande stadgande så, att utskottet kan göra en inbjudan till den ena kammaren att biträda, så vill jag fråga: när är det icke möjligt, att utskottet kan inkomma med ett sammanjämkningsförslag¹⁾?

Är det så, att grundlagen för ett visst fall föreskrifvit en viss form, kan . . . icke någon annan form användas. Till yttermera visso heter det i sista punkten af paragrafen: »Blifva kamrarna

¹⁾ När ena kammaren stannat vid absolut afslag, »gjort rent bord», kan ingen form af sammanjämkning äga rum.

ej, efter den behandling ofvan är nämnd, om ett beslut ense, skall frågan, utom i de fall 65 § upptager, anses hafva för den riksdagen förfallit».

Motsvarande stadganden i RO 1810 hade i det närmaste samma lydelse. Inbjudningar af samma art som nu förekommo. Under de första riksdagarna efter 1809 var man icke så noga. Uttrycken i RF § 56 efter ändringen 1815 syntes direkt framkalla inbjudningar. Förhållandena under gamla representationsskicket frammanade tydningar af grundlagen, som så mycket som möjligt underlättade en förening af meningarna. Därtill kom fyrkammar-systemet och de långa riksdagsintervallerna.

Praxis före 1867 bör icke ha betydelse, om man kan uppvisa en bestämd praxis efter 1867. Under de första åren synes minnet af föregående praxis ha öfvat inflytande.

Men sedermera har denna utvecklats sig i en helt annan riktning. KU har ej under nuvarande riksdagsskick inkommit med sammanjämningsförslag. Utskott (det gäller då här LU och SU) har icke brukat föreslå någon kammare att frånträda ett beslut annat än, då samtidigt afsetts medgifvande från båda kamrarna

Därest § 63 kan och bör tolkas på ifrågasatt sätt, bör utskott också vara *skyldigt* att inkomma med dylika inbjudningar. Huru har härutinnan förfarits?

År 1891 antog, exempelvis, FK utskottets förslag, att K. Maj:t skulle utse två vice talmän, AK antog en reservation: att kamrarna skulle utse så väl talmän som två vice talmän. Hade en inbjudan kunnat ske, så skulle utskottet ingått till AK med hemställan, att, då dess beslut i fråga om antalet vice talmän öfverensstämde med FK:s, men i öfrigt skilde sig därifrån och från gällande bestämmelser, AK måtte med frånträdande i den senare delen biträda FK i den del, därom kamrarna voro ense. Utskottet ansåg emellertid frågan förfallen¹⁾, och ingen anmärkning gjordes häremot.

Exempel i motsatt riktning äga vi från LU vid majriksdagen 1887 samt 1889. Men dessa framställningar²⁾ afsågo, att båda

¹⁾ Jfr KU:s behandling af samma fråga vid riksdagen 1893.

²⁾ De innehålla ett mera korrekt inbjudningsformulär, se nedan s. 304.

kamrarna skulle fatta beslut, medan åter KU:s nu förevarande framställning innebär en hemställan endast till den ena kammaren.

Den nya praxis, som genom ett bifall — på framställning af KU — nu skulle öppnas, skulle medföra flera *vådor* än nytta. Den skulle sätta beståndet af hvarje beslut, som fattats med större meningsskiljaktighet, i fara.

Ett förslag, som en stor majoritet i en kammare bifallit och utskottet ifrigt förordat, faller inom den andra kammaren med synnerligen liten majoritet. Om några dagar kommer genom beslut af en utskottsmajoritet en inbjudan till den sistnämnda kammaren. I följd af tillfälliga förhållanden, hemresa eller dylikt, kan personalen inom kammaren då vara något förändrad och därigenom detta beslut upprifvas. Det kan nog vara möjligt, att liknande olägenheter äfven nu kunna inträffa men ingalunda så svåra, ty olägenheterna förminskas högst väsentligt däraf, att det är två i stället för en, som skola fatta beslut. Vedertagen praxis hör icke brytas.»

EKENMAN förmenade, att frågans formella betydelse icke förut varit föremål för riksdagens pröfning: »Här har nu inkommit ett sammanjämningsförslag, men det är ställt till FK ensam; AK har icke fått motta något förslag; AK äger *icke valrätt* emellan att antaga eller förkasta detsamma.» Yrkade återremiss.

På ALINS sida ställde sig ytterligare TÖRNEBLADH, som utgick därifrån, att kamrarna skola utöfva sin beslutanderätt likaväl vid sammanjämningsförslag som vid andra utlåtanden från utskotten: »Om det nu i AK skulle yrkas återremiss, så förmodar jag, att talmannen icke skulle vägra proposition, hvaremot om yrkande i AK skulle framställas om afslag, *propositionsvägran* skulle ske. Antag, att propositionsvägran komme till KU. KU är riksdagens samvete. Ett uttalande i ett dess betänkande är viktigt för tolkningen af grundlagen. *Häri* ligger ock den högst väsentliga skillnaden emellan detta och de föregående fall, som här blifvit omtalade.» Förenade sig i yrkandet på återremiss.

Icke mindre klara och solida voro de skäl, som af motsidans talare framlades till försvar för inbjudningsförfarandet.

KU:s ordförande häradsbörjding BERGIUS anför efter att ha konstaterat den obetydliga skiljaktigheten:

»Om någon sammanjämkning icke kunde äga rum i annan händelse än, att eftergifter kunde ske å ömse sidor, så skulle sammanjämningen ej kunna företagas i annat fall än, att så stora skiljaktigheter förefunnos, att de medgäfvos en eftergift å ömse sidor. Men i händelse besluten vore mycket nära öfverensstämmande och endast skilde sig beträffande någon omständighet af mindre vikt och af sådan beskaffenhet, att den icke lämpligen medgäfvos någon eftergift och förändring af bägge besluten, då skulle ingen sammanjämkning kunna ske; . . . lagstiftarens syfte är emellertid, att *man skall söka* åstadkomma sammanstämmande beslut.

Att båda kamrarna skola fatta beslut i själfva saken är icke riktigt. Utskottets förslag skall *ingå* till båda kamrarna, men då förslaget endast innefattar en hemställan till den ena kammaren att frångå och instämma, kan det väl icke vara lämpligt, att denna senare kammare skall fatta nytt beslut i själfva saken.

Om kamrarna beträffande utsökningslagen af 1877 fattat alldeles lika beslut utom i den obetydliga redaktionsfrågan, skulle då ingen sammanjämkning kunnat ske därför, att det icke fanns några olika beslut beträffande någon annan fråga?»

Friherre BARNEKOW: »Hvad menas med sammanjämkning? Jo, *antingen* att båda kamrarna frånträda och fatta nytt beslut, *eller* att en kammare frånträder och förenar sig med den andra. Huru skulle det ställa sig annars — antag, att FK beslutat, att stadsrepresentanterna skulle bli 79, AK 80!»

C. F. WÆRN ansåg inbjudningsmetoden förträfflig. »Kunde en kammare ej antaga den andras beslut, skulle detta vara ett hinder för vår lagstiftnings godhet. Huru skulle lagstiftaren ha skrivit, därest han velat föreskrifva, att en kammare icke skulle kunna biträda medkammarens beslut.¹⁾ Lagstiftaren har ingalunda föreskrifvit, att det nödvändigt måste vara en förändring från kamrarnas sida.

Inbjudningar förekommo under ståndstiden. Det var icke

¹⁾ Anmärkningsvärdt är, att fråga om tillägg till eller förtydligande redaktionsförändring uti RO § 63 aldrig bragts å bane.

sådana, om hvilka här är fråga; utan det var så, att stånden inbjödo hvarandra ömsesidigt att frångå eller förändra fattade beslut. Det hände, att när två stånd stannat mot två och en fråga därigenom kunde anses som afgjord eller ock vara föremål för sammanjämkning af vederbörande utskott, något stånd under tiden, innan detta skett, skickade inbjudan till de andra att biträda sitt beslut och att det då hände, att en sådan inbjudan blef antagen utan att något utskott yttrat sig, och att det på detta sätt blef tre stånds mot ett, så att man fick ett riksdagens beslut. Det uppstod då mycken tvist, emedan de, som ogillade detta beslut, påstodo, att, när t. ex. två stånd afslagit och blott två antagit ett förslag, detta förfallit. Men om ett stånd kunde efter inbjudan ändra sitt beslut, fick man därigenom ett riksdagens beslut i motsatt riktning mot det, som man med skäl antagit.

Huru ofta kan det icke hända, att en kammare gör ett tillägg, en förändring, som förut icke varit föreslagen och som befinnes vara förträfflig och sådan, att den andra kammaren enhälligt eller med stor majoritet vill bifalla densamma? Det vore då skada, om den ej därtill vore befogad.»

G. BERG ansåg, att sammanjämkning innefattade, antingen att båda parterna ginge hvarandra till mötes, eller att den ena parten ensidigt ginge den andra till mötes. Sådan vore ock *praxis*.

SAMZELIUS: »Denna *praxis* har tillämpats 1810—1866. I motiven till RO 1866 finnes intet, som antyder, att denna möjlighet till sammanjämkning skulle minskas, snarare tvärtom. Sedan 1867 har KU icke inkommit med något sammanjämkningsförslag sådant som detta? Ja, därför, att i allmänhet den ena kammaren antagit och den andra förkastat förslaget, och någon sammanjämkning är då icke möjlig. Inbjudningen har fått den formen, »att kammaren med frånträdande etc.»; men *denna form har iakttagits vid flera tillfällen.*» Hänvisade till andra länder.

Biskop BILLING ansåg, att det kanske varit en *formell vinst*, om utskottets förslag hade innehållit en hemställan till AK att vidblifva sitt beslut — föga skillnad, men besynnerligt sätt! AK vore i stånd att fatta beslut: lägga memorialet *ada cta* eller *förkasta* det, om den ansåge förslaget grundlagsvidrigt. KU afskure icke AK tillfälle att fatta beslut i saken.

»Att båda parterna skola afstå något (eller gifva) är en tillfällig bestämning i begreppet sammanjämknings; det väsentliga för detta begrepp är att vara *en åtgärd, hvarigenom två parter, som hafva olika meningar, blifva ense om samma mening*; mot det strider icke, att den ena parten kan gå helt med sig.

Den motsatta uppfattningen leder till *deductio in absurdum*: ju större likhet dess mindre möjlighet att sammanjämka.»

Bifölls med 84 röster mot 38 ¹⁾.

I AK hemställde *talmannen* — CARL HERSLOW — till kammaren att lägga memorialet ad acta.

Häremot afgaf S. A. HEDIN följande kategoriska yttrande:

»KU har *icke* användt sin befogenhet att sammanjämka. KU har i stället, hvartill det saknar rätt, anmodat den ena kammaren att upphäfva ett förut i laga ordning fattadt beslut; ett sammanjämningsbeslut kan icke komma till stånd med mindre utskottet framlägger ett sammanjämningsförslag, som af båda kamrarna godkännes. *Med detta* är sålunda i annan form förklaradt, att någon sammanjämknings icke kan ske och att följaktligen frågan förfallit.

VAHLIN ansåg, att utskottet haft ett godt stöd för sitt förfaringssätt af senare delen af RO § 63. »Skulle utskottets hemställan varit så formulerad, att den kunnat af AK afslås?

Detta afslag skulle då kunna grundas *antingen* därpå, att kammaren icke godkände de villkor, som af utskottet förelagts medkammaren och af denna blifvit godkänd, *eller* att kammaren funne skäl frångå sitt redan i frågan fattade beslut.

Men en kammare har *icke* att döma öfver de villkor, utskottet förelagt medkammaren, därom må denna själf döma. En kammare kan *ej heller* frångå ett beslut, såvida icke en bestämd hemställan därom inkommer från vederbörande utskott.»

¹⁾ FK, II: 26: 12.

Vi ha af lätt insedda skäl anført allt ur den orienterande diskussionen, som kan vara af intresse för sakens bedömande. *Den bristande kännedom om praxis*, som här och där framträder i debatten, kan möjligen stå i samband med den mindre bekväma tillgängligheten af hithörande acta; i registret öfver KU upptagas ej andra sammanjämningsförslag än de, som i memorialens rubriker uttryckligen benämnas förslag till sammanjämknings; och för LU saknas fullständigt ordet sammanjämknings i registren.

ELOWSSON bad att få belysa frågan genom en bild från matematiken. »Sammanjämkning innebär, att *två punkter skola sammanföras i ett läge*. Detta kan gå till på det sättet, att *båda punkterna röra sig mot hvarandra*, tills de sammanfalla. Men det kan äfven gå till så, att *den ena punkten är fix och den andra rör sig mot den förre*, tills den med honom sammanfaller; äfven detta är ju ett sammanförande.»

Anförde LU:s förfarande i dess mem. n:r 31 vid samma riksdag, hvilket däremot HEDIN icke ansåg tillämpligt; »Däri hemställde LU, att FK måtte fatta beslut; LU har där blott haft att yttra sig angående en af FK besluten återremiss, men det har gått litet *längre än det bort*, då det tillika med sin uppmaning till kammaren att i frågan fatta beslut gör en hemställan, hur detta beslut bör utfalla ¹⁾.» Slår ånyo på grundlagen: »Förslaget blir icke hvilande.»

LILJENBERG medgaf, att det varit mera egentligt, om KU formulerat sitt förslag på annat sätt och ingått med framställning till båda kamrarna.

Memorialet lades ad acta utan votering ²⁾.

Protesterna af 1892 ha icke i någon mån — åtminstone hvad LU beträffar — kunnat rubba den under årens lopp fastslagna praxis i sammanjämkningsarbetet, hvilket ock så mycket mindre var att vänta, som de ej vunno någondera kammarens öra.

Följande lagtima riksmöte lämnar oss flera exempel på inbjudan. Så hemställer LU (mem. 57), att AK, som i enlighet med utskottets förslag (utl. 30) beslutat arfsrätt för oäkta barn efter moder, måtte förena sig med FK, som vid bifall härtill fäst det villkoret, att modern i kyrkoboken låtit anteckna barnet såsom sitt. Åtta reservanter från AK hade i utskottet påyrkat ett förslag af den innebörd, att villkoret modifierades därhän: i kyrkoboken antecknat eller eljest bevisligen erkänt barnet såsom sitt.

AK ville ej frångå sin ståndpunkt, men någon anmärkning mot metoden afhöordes ej ³⁾.

¹⁾ Synnerligen vanligt vid återremiss från ena kammaren, när medkammaren redan fattat bestämdt beslut, i synnerhet när detta utfallit i enlighet med utskottets förslag. Första gången 1867, KU mem. 15.

²⁾ AK II: 24: 25.

³⁾ AK IV: 40: 32.

År 1896 vid behandlingen af det stora sammanjämningsmemorial n:r 81 få vi emellertid ånyo göra bekantskap med de gamla anmärkningarna. I AK, som anmodats att i ett par fall biträda FK, finner man förslaget vara »en något ensidig sammanjämkning» (GÖRANSSON i Åsen) och »en ovanlig sådan (A. P. DANIELSSON), och HEDIN förnyade sin gamla protest »mot ett sådant sätt att gå till väga, att man icke gör en sammanjämkning utan i stället inbjuder den ena kammaren att frångå sitt förut fattade beslut, hvartill LU, liksom hvarje annat utskött, enligt grundlagen icke har någon befogenhet».

Likväl blef förslaget bifallet efter ett utförligt försvar af REDELIUS, VON KRUSENSTIERNA och ANNERSTEDT, hvilken senare fann »detta sätt att förfara ligga i sakens natur vid stora lagförslag» samt anförde prejudikat på denna menings omfattande af kamrarna ¹⁾.

Efter denna tid synes man inom riksdagen betraktat inbjudningsmetoden såsom ingången i det konstitutionella medvetandet, såsom fullt grundlagsmässig, af det praktiska behovet utdanad parlamentarisk kutym. Den användes nu synnerligen ofta, särdeles i samband med kompensationsförfarandet. Och de anmärkingar, som då och då riktas mot dylika sammanjämningsförslag ha en helt annan karaktär än förr, de vända sig icke mot metoden såsom sådan utan mot mer eller mindre oskickligt, eller från någondera kammars synpunkt orättvist, användande af densamma. Vid ett tillfälle ha vi till och med funnit HEDIN förorda ett dylikt sammanjämningsförslag ²⁾.

Från 1898 äga vi ett lika intressant som finurligt hopkommet sammanjämningsförslag, där genom en utväxling af bifall till motsatta beslut, kamrarna, ömsesidigt kompenserande hvarandra, skulle kunnat enas om ett riksdagsbeslut, utgörande en sammanjämkning in amplissima forma.

¹⁾ AK V: 47: 15—34.

²⁾ AK III: 21: 36 vid behandling af LU, mem. 33.

I fråga om bolags rösträtt hade
FK beslutit:

Af aktiebolag må ej rösträtt för
andra beskattningsföremål än jordbruks-
fastighet utöfvas för mera än $\frac{1}{20}$ af
kommunens hela fyrktal. Ej heller
må någon rösta för högre röstetal
än som sammanlagdt tillkommer
öfriga röstägande inom kommunen;

AK:

Af aktiebolag må ej rösträtt ut-
öfvas för mera än $\frac{1}{20}$ och af annan
röstberättigad för mera än $\frac{1}{10}$ af kom-
munens hela fyrktal eller i något
fall för högre röstetal än det som
motsvarar 1,000 fyrkar.

LU hemställer (mem. 63):

- 1:o att AK: a) biträder FK i hvad det gäller aktiebolag.
b) frånträder sitt beslut om absolut röstmaximum.
c) biträder FK däruti att ingen får rösta för mer än samtliga
öfriga fyrkägare.
- 2:o att FK biträder AK:s beslut om allmänt relativt maximum af $\frac{1}{10}$ af
kommunens fyrktal.

I FK ansåg LUNDSTRÖM en sammanjämkning omöjlig, enär
FK afslagit alla motioner om inskränkning i rösträtten utom de
beträffande bolagen. FRÖBERG fann också, att förslaget hvilade
på oriktig grund, då motionerna angående, hvad utskottet i mom.
2 föreslagit, förfallit; endast bolagsrösträtten kunde ifrågakomma
vid sammanjämkningen. Skulle mom. 2 vara med, borde man
åtminstone för att kunna tala om sammanjämkning, föreslagit $\frac{1}{5}$.

DICKSON ansåg, att vid sammanjämkning utskottet antingen
»plockar ut det, hvarom bägge kamrarna förenat sig och låter det
framgå som riksdagens beslut» eller »låter i vissa detaljer den
ena eller andra skiljaktigheten falla». Här föreläge icke ett så-
dant förslag, hvartill HASSELROT, LU:s ordförande, genmälte: »Här
föreligger kungl. propositionen och motioner; FK har begränsat
rösträtten för bolag, AK har gått så långt som möjligt. Hvad var
då utskottets skyldighet? Icke att framlägga det förslag utskottet
ansåg bäst och riktigast. Det gjorde utskottet förra gången, då
det hade fria händer. Nu hade det endast skyldighet att samman-
jämkna. Afslogs af reella skäl i båda kamrarna ¹⁾.

Två år efteråt bifölls en fullt analog sammanjämkning i
samma ärende, sedan LU (mem. 43) »kommit till det resultat, att
en så i formellt som sakligt hänseende tillfredsställande lösning
skulle vinnas därigenom, att

¹⁾ FK II: 25: 2, AK IV: 30: 3.

1:o. FK biträdde AK i fråga om relativt röstmaximum (besluten: FK $\frac{1}{5}$ — AK $\frac{1}{10}$ af fyrktalet) och

2:o. AK åtnöjde sig med den absoluta röstbegränsning FK godkänt (FK 500—AK 1,000 röster)».

I AK yrkade visserligen BRANTING återremiss men icke på formella grunder.

En och annan gång klagar man, särskildt i FK, att kammarren blifvit åsidosatt vid sammanjämkning i denna stil. Så t. ex. 1900 vid behandlingen af LU:s stora sammanjämkningsmemorial n:r 49, då bl. a. följande drastiska meningsutbyte äger rum i FK ¹⁾:

HASSELROT: »LU har gifvit FK rätt i en fråga, AK rätt i två frågor, och i de två öfriga har FK fått rätt i allt väsentligt. FK har alltså fått rätt i en sak och två halfva och AK i två saker. HUGO TAMM: »Man bör icke fästa sig vid aritmetiska beräkningar utan vid kvaliteten af eftergifterna ²⁾.»

Ofvan har påvisats, hurusom man genom kombination af en hel serie inbjudningar vid större lagförslag byter sig till en kammares bifall till något önskemål genom godkännande af dess ståndpunkt i något annat afseende, alltså löser tvisterna genom ett slags kompensationsmetod.

En sådan väfnad af alternerande inbjudningar är särdeles vanlig vid särskilda utskotts sammanjämkning, där det ju ofta rör sig om ett stort konglomerat af frågor.

LU:s sammanjämkningsmemorial (utl. 56) i värnepliktsfrågan 1885 framstår äfven såsom en typ af detta slag, innehållande icke mindre än 16 punkter, hvaraf dock flera utgöra ideal sammanjämkning. Ett annat prof i samma bransch är LU:s memorial n:r 49 vid 1902 års riksdag, med sina 19 punkter bildande en nätt exempelsamling på olika sammanjämkningsmetoder.

En sådan sammanjämkning, ehuru i mindre grad och indirekt, återfinnes i KU:s memorial n:r 15 af 1896. I AK ³⁾ beklagade sig ELOWSSON och DAHN öfver att detta sammanjämkningsförslag icke vore en sammanjämkning af kamrarnas beslut utan af K.

¹⁾ III: 39: 17.

²⁾ Se äfven 1899 FK III: 27: 5 vid LU mem. 62 samt 1896 AK V: 45: 20 vid KU mem. 16.

³⁾ V: 45: 18.

Maj:ts i ämnet framlagda proposition och FK:s beslut; vid en sammanjämkning borde man väl försöka att af hvar kammars beslut få igenom något. KU:s vice ordförande LJUNGMAN, understödd af TEMPTANDER, häfdade emellertid *utskottets rätt att väsentligen följa ena kammaren*. Bifölls.

Vi ha redan funnit exempel därpå, att utskott vid sitt sammanjämkande arbete ibland beskurit de olika besluten på den eller de punkter, där de divergerat, men sammanjämkat i öfrigt eller hemställt, att det resterande må utgöra riksdagens beslut¹⁾. Detta kan gå för sig, då det amputerade *icke står i intimt samband* med det öfriga i besluten, vare sig rent organiskt eller konditionellt. Ty i så fall måste antingen sammanjämkning eller inbjudan försökas. Att så är förhållandet i fråga om tillägg, uttalanden och villkor e. d. har ofvan berörts.

Från 1878 års riksdag äga vi ett rabaldernummer i hithörande ting, som är af stort intresse och belysande för en hel del af faserna i sammanjämkningsfunktionen.

AK hade bifallit LU:s utlåtande n:r 36 med förslag om skrifvelse till K. Maj:t. FK godkände med förändringen: »för riksdagen framlägga» till »för *nästa lagtima* riksdag framlägga». Här hade nu utskottet antingen kunnat kompromissa om den önskade tidpunkten för den eventuella kungl. propositionen eller ock inbjuda AK att gå med på förändringen. I stället hemställde utskottet, att, »då kamrarna sammanstämmande beslutat att hos K. Maj:t anhålla men tillägget icke, ehuru inom kammaren yrkadt, vunnit AK:s bifall», detta tillägg skulle förfalla.

I realiteten innebar nu visserligen detta en hemställan, att FK skulle frånträda. Men utskottet riktar sig ingalunda, såsom i så fall *bort ske direkt till FK*, utan *adresserar sig utan vidare till riksdagen*.

Reservationer hade i utskottet afgifvits, dels af VON GEGERFELT, TORPADIE och THOMASSON, hvilka yrkade sammanjämkning (»så fort ske kan för riksdagen framlägga»); dels af RIBBING, som ansåg utskottets resonemang felaktigt.

I FK yrkades *återremiss*, först af VON GEGERFELT, som påpekade, att en sammanjämkning kan ske på två sätt, »antingen så

¹⁾ Se ofvan s. 259.

att utskottet hemställer till *ena kammaren*, hvilkendera det anser lämpligast att med frångående af sitt beslut instämma i medkammarens eller så att utskottet föreslår *bägge kamrarna*, att hvar för sig jämka något på sitt beslut och således förena sig om ett tredje; intetdera har här skett; utskottet har däremot hemställt, att riksdagen måtte anse FK:s beslut, såvidt det skiljer sig från AK:s, hafva förfallit. I närvarande stund stå FK och AK båda med fullkomligt lika berättigande mot hvarandra i olika beslut, och genom ett sammanjämningsförslag skall afgöras, huruvida något beslut i ämnet kan fattas. Om kamrarna icke kunna förena sig om ett sammanjämningsförslag, så har frågan i sin helhet ostridigt förfallit.»

SAMZELIUS ansåg, att man icke med stöd af grundlagen kunde komma till den åsikten att, när en kammare icke biträder den andras beslut i en viss del, frågan i den delen skall anses förfallen, men att beslutet i öfrigt skall accepteras. Yrkade, att FK skulle *redan nu* antaga AK:s beslut.

Grefve GUSTAF LAGERBIELKE fann utskottsförslaget grundlagsvidrigt i flere afseenden. Han genomgick de olika metoderna för sammanjämkning. »Slutligen», sade han, »har utskottet kunnat förklara, att frågan icke kunnat sammanjämkas. Oaktadt utskottet icke försökt någon sammanjämkning, har det hemställt, att det omtvistade skall ha förfallit, men det andra bli bestående — en dubbel orimlighet!

1:o skulle det kunna hända, att en lag, antagen af en kammare just med afseende därpå, att i den lagen inginge en särskild af den kammaren insatt §, af den andra kammaren antoges *utan* den paragrafen, och då skulle utskottet efter denna metod kunna komma och säga: lagen är antagen *utom* den där paragrafen, men *den* är förfallen.

2:o skulle det kunna hända, att utskottet genom att ingå med sitt förslag skulle sätta AK till domare öfver huruvida FK:s beslut skall få förfalla eller icke. Det är FK, som *endast på inbjudan af utskottet* kan tillåta, att dess beslut må förfalla, men föremål för beslut af AK kan detta ej bli.

Icke heller kan en kammare antaga ett bemedlingsförslag på grund af enskild riksdagsmans framställning utan, så-

som grundlagen vill, på hemställan från utskott (gentemot Samzelius).»

Talmannen — ANTON NIKLAS SUNDBERG — förklarade, att han ansåge LU hafva *felaktigt* förfarit icke allenast i det hänseende, att utskottet *uraktlåtit* fullgöra föreskriften i RO § 63 utan äfven därigenom, att utskottet hemställt, att FK:s tillägg skulle förklaras ha förfallit. Ehuru talmannen följaktligen funne memorialet icke böra af kammaren godkännas, hyste han likväl mycken *tvekan*, huruvida det stode i så uppenbar strid mot grundlagens lydelse, att han vid detta tillfälle ej kunde göra proposition å bifall. Proposition gjordes. Kammaren beslöt *återremiss* ¹⁾.

I AK yrkades återremiss af förslaget utaf flere talare. TORPADIE fann det svårt inpassa utskottets hemställan under RO § 63. RYDIN ansåg, att, *om kammaren bifölle hemställan, den därigenom hindrade FK att instämma i AK:s beslut*, och någon skrifvelse — hvarom kamrarna vore ense — komme icke till stånd. LISS OLOF LARSSON yrkade, att AK skulle vidhålla sin mening, hvilket RYDIN och BERG funno meningslöst, oriktigt och hinderligt med hänsyn till det sammanjämningsförslag, som utskottet vore skyldigt framställa. BERG konstaterade, att något sådant ej från utskottet förefanns, ty memorial n:r 44 kunde ej annorlunda anses än som en tolkning af de föregående besluten.

Talmannen — ARVID POSSE — förklarade, att, enär AK icke ägde, enligt hans uppfattning, någon rätt att besluta, att ett af FK fattadt beslut skulle anses ha förfallit, han ansåge sig *förhindrad att framställa proposition* å bifall till utskottets hemställan. Kammaren *återremitterade* ²⁾.

Sedan sålunda återremiss skett i båda kamrarna, framlade LU (mem. 45) sammanjämningsförslag i enlighet med reservationen i memorial n:r 44, hvilket bifölls af båda kamrarna utan debatt ³⁾.

Alldeles samma situation har LU haft att afveckla 1889 (mem. 57) ⁴⁾ och 1894 (mem. 73) ⁵⁾, men har då betjänat sig af inbjud-

¹⁾ FK III: 46: 2—7.

²⁾ AK V: 64: 9.

³⁾ FK III: 46: 42; AK V: 64: 42.

⁴⁾ FK III: 42: 8; AK IV: 52: 5.

⁵⁾ FK III: 40: 17; AK V: 52: 5.

ningsmetoden, i förra fallet i förening med amputation af det om-
tvistade tillägget. Ingen anmärkning.

Samma procedur har LU iakttagit i ett par andra fall, där de uteslutna beslutsdelarna icke stått i oskiljaktigt sammanhang med de antagna. Så hade 1888 FK bifallit en reform af den kommunala rösträtten, AK tvenne sådana i samma paragraf. Utskottet hemställde (mem. 46),

att, då dessa reformer *icke stode i nödvändigt samband* och då AK torde finna den ena af de nu ifrågavarande ändringarna önskvärd, äfven om den andra icke f. n. kunde genomföras, *kamrarna, AK med frånträdande af sitt beslut, måtte antaga* som riksdagens beslut, hvad de kunnat blifva ense om. Bifölls¹⁾.

Samma hemställan i samma sak hade vid 1887 års vade-
riksdag fallit i AK, »då ej några talande skäl förefunnos att ingå på ett frånträdande, någon sammanjämkning var det ju ej» (CARL IFVARSSON, NYDAHL m. fl.²⁾).

Annars plägar LU numera — undantagslöst sedan 1888 — när det gäller *fristående* punkter eller paragrafer, amputera och därefter, *utan särskild inbjudan* till vederbörande kammare, hemställa, att kamrarna måtte såsom riksdagens beslut förklara, hvad de i förevarande fall redan enats om eller genom ett bifall till sammanjämningsförslaget lika besluta³⁾.

FK hade t. ex. 1901 antagit en skrifvelse angående »Norr-
landslag»; AK både skrifvelse och förslag till provisorisk lag. LU säger (mem. 51), att då i FK:s beslut saknades hvarje motsvarighet till AK:s beslut i dess senare del, kunde någon sammanjämkning i denna del ej ske; hvaremot utskottet i öfrigt sammanjämningsvis redigerar och föreslår den omnämnda skrifvelsen⁴⁾. Ingen anmärkning.

Principen om det oskiljaktiga sammanhanget leder ju å andra sidan äfven därtill, att, när vissa punkter i ett lagförslag ej kunna

¹⁾ AK IV: 52: 31.

²⁾ AK II: 23: 43; LU mem. 19.

³⁾ Formuläret är då: »att kamrarna måtte förklara, att riksdagen för sin del antagit följande».

⁴⁾ Se vidare LU 1884, mem. 22; 1896, mem. 79; 1898, mem. 86; 1905 mem. 67 samt KU 1897, mem. 11.

ihopjämkas eller separat sammanjämkningsförslag angående dem afslagits, äfven sådana moment, hvarom kamrarna varit ense, måste förfalla.

Vid 1898 års riksmöte framlägger LU, när det sammanjämkningsförslag angående kommunala rösträttsfrågan, som utskottet afgifvit i de omtvistade punkterna, fallit, ett nytt memorial (n:r 80), hvari hemställes, att, alldenstund nämnda punkter fällit, äfven öfriga paragrafer, hvilka af kamrarna godkänts, skola anses förfallna ¹⁾.

En egendomlig form af sammanjämkning enligt inbjudningsmetoden föreligger i LU:s memorial n:r 81 år 1896. I dess andra punkt hemställer utskottet »i sammanjämkningsändamål», att AK, som bifallit det förut framlagda utskottsförslaget, biträder FK, *hvarjämte föreslås en skrifvelse* i samma syfte, som AK:s ursprungliga beslut.

Häremot vände sig i AK S. A. HEDIN i samband med anmärkning mot inbjudan i och för sig: »LU har tagit sig motionsrätt, utskottet har icke sammanjämkat men tyckt sig böra stryka AK om munnen med ett skrifvelseförslag».

J. E. VON KRUSENSTIERN uppträdde till försvar: »Utskottet är icke en blott kassationsinstitution utan måste anses ha rätt att föreslå sådana ändringar, som ha organiskt samband med den väckta frågan». Hänvisade till prejudikat af 1877 (mot hvars betydelse HEDIN protesterade). Bifölls ²⁾.

År 1900 finna vi änyo en liknande procedur, i det LU i sammanjämkningsändamål föreslår (mem. 50), att i stället för de sålunda bortskurna skiljaktigheterna antages en petitionsskrifvelse till K. Maj:t. Bifalles utan debatt ³⁾.

Vid 1867 års riksdag förekom ju, att utskott äfven företog sammanjämkning efter den ena eller andra metoden i anledning af återremiss från endera kammaren, alltså en *anteciperad sammanjämkning* på basis af den ena kammarens beslut och den andras

¹⁾ Godkändes utan anmärkning, FK III: 32: 1, AK V: 39: 25.

²⁾ FK III: 29: 19; AK V: 47: 15.

³⁾ FK III: 39: 6; AK IV: 55: 1.

återremissen föregångna diskussion. Vi ha också sett, huru detta förfarande på goda formella grunder stämplats som felaktigt.

I ett par senare fall vid samma riksdag (memm. 78 och 83) tyckes LU ha tagit detta ad notam, ty det hemställer af samma anledning endast, att vederbörande kammare *fattar beslut, för att utskottet eventuellt må kunna sammanjämka*¹⁾. Och 1868 (mem. 15) säger LU bestämdt ifrån, att det »i ärendets nuvarande skick ej är i tillfälle att söka åstadkomma en sammanjämkning af de olika meningarna».

Men redan 1872 ha vi åter exempel på det förra inkorrekt förfarandet. KU:s utlåtande n:r 9 hade af kamrarna antagits i hufvudsakliga delar, men FK hade återremitterat en paragraf. KU kritiserar (mem. 21) anmärkningarna i en del; men föreslår en förtydligande redaktion i en annan och hemställer — utan särskild adress — »att § i det hvilande förslaget måtte erhålla följande lydelse» . . . Bifölls²⁾.

LU följer liknande procedur i ett liknande fall vid samma riksdag. FK hade bifallit, AK återremitterat. Utskottet anser sig (betänkande n:r 41)

»i betraktande af att nu ifrågasatta förändring i det af FK redan godkända förslaget egentligen afser endast formen, böra med inbjudning till FK att frångå dess redan i ärendet fattade beslut hemställa, att riksdagen ville bifalla följande» . . . Bifalles utan anmärkning³⁾.

Vid riksdagen 1883 behagar det LU att *utan svar på AK:s återremiss afgifva en sammanjämkning*, modifierande FK:s beslut och AK:s åsikter (mem. 39).

Häremot hade i utskottet *Persson* i Mörarp afgifvit reservation.

Samma summariska behandling använde LU i memorial n:r

¹⁾ Detta skedde ock utan knot. ; AK IV, s. 643 och s. 727.

²⁾ FK III, s. 461. Ingen anmärkning gjordes ur formell synpunkt mot förfarandet. Annars fick KU starkt påskrifvet af C. G. Mörner: »Grundlagsändringen (borttagande af rangbestämmelserna angående statsråd i RF § 34) är hvarken högst nödig eller högst nyttig utan i viss mån skadlig och vittnar om ett slags förnämt förakt för god ordning, hvilket i min tanke icke höjer KU.»

³⁾ FK IV, s. 350; AK, IV, s. 609.

31 år 1892. FK hade fattat beslut i vissa delar af utlåtandet nr 20, men återremitterat en del; AK hade bifallit en modifikation. LU hemställer i *anledning af återremissen* helt enkelt, att FK besluter detsamma som AK; alltså en anteciperad sammanjämkning utan svar på återremissen. Bifölls utan debatt i någon kammare ¹⁾.

Det anmärkningsvärda är ju, att utskottet i sådant »ärendets skick» i sammanjämkningsändamål företager modifikationer eller med frånträdande af sitt eget af ena kammaren bifallna förslag, uppmanar till antagande af något, som den återremitterande kammaren önskar; eller ock med frånträdande af föregående förslag uppmanar den återremitterande att fatta beslut i enlighet med medkammarens antagna modifikation ²⁾.

Detta är ju något helt annat än, när utskottet i anledning af *ensidig* återremiss uppmanar vederbörande kammare att fatta beslut »och därvid i likhet med medkammaren bifalla» eller »därvid antaga utskottets af medkammaren redan godkända förslag», hvilken situationspolitiska argumentation måste i pressionssyfte anses tillåtlig, liksom den är ofta förekommande.

Någonting helt annat och jämte nyssnämnda påtryckning liggande inom återremissens innebördssfer, är också den sammanjämkning mellan olika meningar, som företages med anledning af *dubbelsidig* återremiss.

Redan ett vanligt betänkande är ju ofta en kompromiss de båda kamrarnas utskottsledamöter emellan; huru mycket mera skall det då icke vara utskottet angeläget att med ledning af de inom kamrarna uttalade åsikterna söka uppgöra ett bemedlingsförslag, som har utsikter att gå i båda ³⁾.

I de fall, där utskotten såsom memorandum i anledning af skiljaktiga beslut hemställt, att enär dessa *icke kunnat samman-*

¹⁾ FK II: 20: 12; AK II: 24: 25.

²⁾ Jfr äfven LU 1895 mem. 44 och LU 1899 mem. 62.

³⁾ Se KU 1872 mem. 20; 1887 (vaderiksdagen) mem. 14; 1893 mem. 20 samt LU 1878 mem. 38; 1892 mem. 45; 1896 mem. 81.

Att svar på återremiss och sammanjämkningsförslag med afseende på skilda punkter ofta påträffas sida vid sida i samma memorial har ju intet att betyda.

jämkas, frågan måtte anses förfallen, har det i allmänhet gällt *principiella motsatser* eller *rent bifall mot rent afslag in toto*.

De första fallen inträffa hos *LU* riksdagen 1872. Så förklarar utskottet i memorial n:r 37,

att, då besluten ginge i väsentligen olika riktningar — bibehållande (FK) och upphäfvande (AK) af kyrkoherdes själfskrifvenhet som ordförande i skolrådet — ingen sammanjämkning kunde ske, hvarför riksdagen torde finna frågan förfallen ¹⁾.

Hos *KU* inträffar ett dylikt fall först 1874 (mem. 8). AK hade bifallit dess utlåtande n:r 6 om ett departement för näringarna i förening med sammanslagning af krigsdepartementen. FK hade afslagit och fattat beslut om ett sådant departement men med bibehållande af försvarsdepartementen och minskning af de konsultativa statsråden till två. Utskottet förklarar sammanjämkning omöjlig, »enär kamrarnas beslut delvis gå i väsentligen olika riktningar och delvis äro helt motsatta». Lades ad acta utan anmärkning ²⁾.

Af det föregående synes, att praxis utvecklats så, att utskotten *i många fall, där besluten varit motsatta, användt inbjudningsmetoden*, samt att reservationer och anmärkningar häremot mer än en gång blifvit afgifna, dels af rent principiell motvilja mot inbjudningar dels på den grund, att besluten varit af den rama motsats, att någon anledning till inbjudan ej förefunnits.

Å andra sidan finnes det ett och annat exempel på *reservation till förmån* för sammanjämkning eller inbjudan. Så 1878, då *LU* (mem. 43) förklarar jämkning omöjlig på grund af principiella skiljaktigheter angående bestämmelser om klockarelön — en reservation utan bestämdt förslag. År 1895 yrka fem ledamöter i *LU* (mem. 45) från AK på inbjudan. Och slutligen ville vid 1906 års riksdag sex reservanter i *LU* (mem. 29) ha sammanjämkning af FK:s beslut om skrifvelse angående rösträttsbegränsning vid prästval och AK:s beslut om lika rösträtt. I intet fall ha dessa

¹⁾ Jfr ock *LU* 1872, memm. 18 och 53; 1884 mem. 34; 1894 mem. 72; 1907 mem. 34 Samtliga bifallna utan debatt.

²⁾ Samma förhållanden med *KU* mem. 16 vid majriksdagen 1887 samt *KU* 1904 mem. 11 och 1906 mem. 10.

reservationer väckt ens debatt, utskottets hemställan har stilla lagts ad acta.

Ett par fall, där frågan utan vidare fått förfalla, äro anmärkningsvärda. Ena gången 1884; LU (mem. 60) förklarar en sammanjämkning omöjlig, då FK beslutat skrivelse, AK lagändring. Likaså 1894 (mem. 30). I båda fallen lades anmälan utan debatt ad acta. Här hade ju annars en förening af besluten genom inbjudan att biträda skrivelseförslaget lämpligen kunnat försökas.

De fall, då ett *förslag fått förfalla* utan att sammanjämkning i en eller annan form försökts, äro synnerligen få. *Ju mer inbjudningsmetoden vunnit budskap* inom riksdagen, desto mindre har det behöft inträffa, och sedan denna metod blifvit »konstitutionell», har det ytterst sällan händt — mellan 1896 och 1906 *ingen* enda gång hvad LU angår. I de fall, då icke inbjudan frestats, kan man vara öfvertygad om att utskottet väl sonderat terrängen och funnit stämningen emot ett eventuellt försök.

Ytterligare kan lämpligen något tilläggas angående *motiveringen* uti sammanjämkningsförslag. Ett och annat sådant, särskildt vid mera invecklade situationer och däraf föranledda kompromisser, kan vara en längre utredning af hvad i saken förekommit, diskussioner, yrkanden och voteringar i kamrarna, samt en vidlyftigare utveckling af lämplighetssynpunkter såväl med hänsyn till sakens kärna som till den form, i hvilken de skiljaktiga besluten föreligga ¹⁾.

Mindre spatiösa men intressantare äro ofta motiven till inbjudningarna. Utskottet nöjer sig ibland med en *enkel hänvisning till omöjligheten af annan form* för vinnande af något resultat än genom denna ultima ratio.

Ibland påpekar det sakens rent *formella och sekundära* betydelse, eller rakt af bagatelliserar det densamma. Ofta spegelfäktar utskottet med en del mer eller mindre betydelsefulla *omständigheter*, som vid behandlingen af saken förekommit eller annars kunna utgöra *raison d'être* för en framställd inbjudan; någon gång kommer det med *nya skäl* ²⁾.

¹⁾ Se t. ex. KU 1896 memm. 15 och 16; LU 1900 memm. 23 och 29.

²⁾ T. ex. LU 1867 mem. 62.

KU 1880 anser sig (mem. 9), »då kamrarnas beslut i sak öfverensstämma och endast i afseende å *formella blomständigheter* afvika från hvarandra», kunna hemställa »att riksdagen ville bifalla följande» (= inbjudan).

LU 1890 förmenar (mem. 51), att »på grund af den *principiella beskaffenheten* af de skiljaktiga meningarna» endast inbjudan kan ifrågakomma.

En annan gång är det »en *hos båda kamrarna rådande önskan*, att nu bringa frågan till slut¹⁾ eller kammarbeslutens» häntydande på ett *samstämmigt intresse*²⁾, som motiverar utskottets framställning; eller har utskottet därtill hämtat anledning af den omständigheten, att det kammarbeslut, som utskottet hembjuder, »till sitt innehåll torde stå den nu gällande lagstiftningen närmare»³⁾.

När utskott såsom LU 1897 (mem. 33) kan anföra, »att af den inom AK förda diskussionen synes framgå, att *afsikten* med det där framställda yrkandet varit, att AK skulle biträda det af FK, inom hvilken ärendet först behandlats, fattade beslut», är detta ju motivering nog för att i ändamål af sammanjämkning inbjuda.

Likaså frestas man ju att hålla med LU 1901, när det inför FK beledsagar en inbjudan (mem. 44) att biträda medkammaren med den förklaringen, »att denna form för sammanjämkning synes desto lämpligare, som vid *omröstningen* i FK en starkt minoritet — 50 mot 56 — röstade för det af AK med stor majoritet — 138 mot 69 — antagna förslaget».

En fråga i sammanjämningsproceduren, som hastigt afgjordes, var den, att *sammanjämningsförslag icke kan framställas i kamrarna* och omedelbart påyrkas. Endast utskott äger afgifva sådant och detta kan icke ändras eller amenderas i kamrarna⁴⁾. Formen för åstadkommande af önskad förändring i ett sammanjämningsförslag är att yrka återremiss. Bifalles ett yrkande om återremiss, har utskottet att taga sammanjämningsmöjligheterna i förnyadt öfvervägande.

¹⁾ LU 1891 mem. 47.

²⁾ LU 1900 mem. 50.

³⁾ LU 1903 mem. 25.

⁴⁾ Jfr ofvan s. 316.

Sådana yrkanden äro ytterligt sällsynta. För KU:s och LU:s vidkommande ha de endast förekommit *tre* gånger: 1878 vid LU:s mångomstridda memorial n:r 44 (i båda kamrarna)¹⁾, 1892 vid det icke mindre ryktbara memorial n:r 6 från KU (i FK)²⁾ samt 1900 vid LU:s memorial n:r 43 (i AK)³⁾. *Endast i första fallet beslöts återremiss* (med känt resultat).

I sammanhang härmed är det klart, att *i reservationsväg framställda sammanjämkningsförslag icke äga någon betydelse*; de kunna aldrig bli *föremål för proposition*. Ett sammanjämkningsförslag kan således endast oförändradt antagas eller förkastas; reservant kan ej i kammaren yrka annat än afslag eller bifall till utskottets förslag, ej framställa sitt eget till bepröfvande⁴⁾.

En annan fråga, som vid behandling af sammanjämkningsförslag varit under debatt och af kamrarna lika besvarats är den, *hurvida en utskottsmedlem*, hvilken af reella skäl är emot en sammanjämkning af de skiljaktiga besluten och som därför i plenum ämnar yrka afslag, ändock är *skyldig att medverka* vid sammanjämkningsförslagens uppgörande.

En och annan gång har det nämligen händt, att utskottsmedlemmar, som varit med om ett sammanjämkningsförslag i utskottet, såsom medlemmar af riksdagen yrkat afslag å detsamma. Så inträffade exempelvis 1893 i FK vid behandlingen af KU:s memorial n:r 6. G. BERG, som uppträdte till försvar mot de angrepp, hvilka ur formell synpunkt gjorts på utskottets sammanjämkningsförslag, yrkade *såsom medlem af kammaren* afslag under följande motivering:

»Vid en sådan sammanjämkning som denna har utskottet egentligen endast att verkställa en *formell akt*, som grundlagen ålägger. Den enskilde utskottsmedlemmens subjektiva åsikt i själfva realitetsfrågan får vika vid den pröfning, som här förekommer, den pröfning nämligen: »kunna besluten sammanjämkas?» ty kunna de sammanjämkas, så säger grundlagen tyd-

¹⁾ Se ofvan s. 301.

²⁾ Se ofvan s. 293.

³⁾ Se ofvan s. 300.

⁴⁾ Se uttalande i enlighet härmed af Åkerhielm i FK (III: 37: 31) 1876. Jfr äfven yttrande i FK (I: 12: 10) 1893.

ligt, att de skola sammanjämkas. Det är icke den enskilde utskottsmedlemmens åsikt i själfva hufvudfrågan, som skall sammanjämkas med någon annans åsikt, utan det är *kamrarnas beslut sådana de föreligga*, som äro föremål för sammanjämkning.»

På BERGS sida uppträdde flera talare. ALIN ansåg, att utskottet icke hade att taga i betraktande hvad, som kunde gå i kamrarna, utan kamrarnas beslut sådana de föreläge. »En utskottsledamot, som med anledning af sina åsikter angående frågans realitet satte sig emot en möjlig sammanjämkning, skulle handla i strid mot den *plikt*, som åligger honom i egenskap af ledamot i utskottet. Han har såsom sådan icke rätt att med anledning af sina åsikter i realiteten hindra ett sammanjämningsförslag, öfverensstämmande med logik och förnuft, att framkomma i kamrarna.»

SAMSELIUS kunde däremot ej förstå, att man ovillkorligen skulle behöfva gå in på en sammanjämkning, då man funne den vara af beskaffenhet att icke kunna försvaras eller att man skulle nödgas i utskottet intaga en helt annan ståndpunkt till frågan än i kammaren.

Utskottets rätt och plikt att hålla sig till *reella synpunkter* vid fyllande af sin sammanjämningsfunktion utvecklades vidare med rationell styrka af BILLING:

»Det kan omöjligen vara grundlagens mening, att utskottet skall ha skyldighet att framlägga ett förslag, som i sak icke är den ringaste sammanjämkning, som icke någon af parterna gillar och som ännu mindre båda kunna komma öfverens om. Utskottets skyldighet afser att åstadkomma *sammanjämkning i sak* och icke blott en sammanjämkning i formen att, då kamrarna ha olika meningar i åtskilliga delar, men i annat och i hufvudsak äro ense, framlägga *det förslag, hvarom de kunna enas*. Sammanjämkning bör ej endast hålla sig till ordalagen i kamrarnas beslut. Tillämpas den rent formella uppfattningen, blir följden, att ju mindre olikhet dess omöjligare att sammanjämka.»

I AK ¹⁾ förfäktades den formalistiska uppfattningen af JOHNSON i Bollnäs:» . . . Det är *icke beroende af utskottets godtycke*, huruvida ett försök till sammanjämkning skall af utskottet

¹⁾ I: 14: 56.

tagas i öfvervägande eller huruvida det resultat i frågan, som af sammanjämkningen blir en följd, öfverensstämmer med utskottets uppfattning, utan fastmer därpå, huruvida de olika besluten stå i det förhållande, att de kunna sammanjämkas utan att grundlagen förryckes. *Det blir kamrarna som afgöra».*

Som medlem af kammaren yrkade han afslag.

Såsom af den anförda diskussionen framgår, sammanhänger åsikten om utskottsmedlems absoluta plikt att medverka till en formell förening af skiljaktiga kammarbeslut med den formalistiska grundsyn på sammanjämkningsfunktionen, som leder till underkännande af inbjudningsmetoden. Det är därför också naturligt, att då den ena varder upptagen, den andra blifver kvarlåten.

Den gjorda framställningen ådagalägger — förmoda vi — hvilken utomordentlig betydelse sammanjämkningsinstitutet hittills har haft uti riksdagsarbetet. Det är i själfva verket en *nöd-vändig* beståndsdel i det moderna tvåkammerssystemet, förebyggande och utjämnande konflikter mellan kamrarna samt befrämjande en lösning inom rimlig tid af förekommande frågor — en konstitutionell *conditio sine qua non*. Många samhällsgagnande reformer skulle ännu varit ogjorda, om vi ej haft sammanjämkningsvägarna att lita till för åstadkommande af ett ändligt resultat ¹⁾.

Med afseende på den metodologiska utvecklingsgången kan nog en viss principiell instabilitet emellanåt synas framträda, men den förklaras lätteligen af växlande majoritetsförhållanden och inflytelser från saken ovidkommande hänsyn vid beslutens fattande ²⁾.

¹⁾ I en del fall har inom båda eller någondera kammaren beslut fattats med hänsyn till möjligheten af sammanjämkning, ja till viss bestämd sådan.

Men många gånger har man å ömse sidor så starkt som möjligt velat häfda sin principiella ståndpunkt — för att sedan så mycket mera ha råd att låta pruta med sig vid en eventuell sammanjämkning eller för att, när saken ställts på spetsen af »ja eller nej», gå med på en inbjudan till eftergift.

²⁾ Klart är, att vid behandlingen af sammanjämkningsförslag, åsikterna i sak ej alltid kunnat undgå att påverka hållningen i formfrågan.

En befolkningsstatistisk fråga: dödligheten i 1808—1809 års krig.

4

Slutsvar till d:r Örström.

Sedan jag i denna tidskrifts Aprilnummer ådagalagt, att de militärläkareuppgifter, hvarpå mina frågor rörande dödligheten i 1808—1809 års krig stödt sig, äro beroende på samtida, detaljerade originalrapporter, har dr. Ö. i Juninumret infört ett genmål, till hvilket redan då mitt svar förelåg färdigt, ehuru det af utrymmesskäl måst stå öfver. Jag nödgas därför nu i korthet något rekapitulera dr. Ö:s invändningar, hänvisande dock i detalj till hans egen framställning. Den sammanfattas i,

att de af mig åberopade rapporterna »stå i afgjord strid mot prästerskapets uppgifter, det enda exakta statistiska material som fanns 1808—1809»;

att de »vederläggas af de partiella undersökningar, som företagits i Sverige och i utlandet» (hvarmed dr. Ö. synes åsyfta uppgifter om dödligheten i andra fälttåg, t. ex. Port Arthur 1805, eller å andra orter än Karlskrona, som särskildt berörts, t. ex. Sveaborg 1808);

att de »uppge utan ringaste förklaring en abnorm dödlighet» (på ett annat ställe en »absurd» dödlighet); samt

att de »mycket väl kunna förklaras af politiska skäl» eller, såsom dr. Ö. kategoriskt förklarar, »äro tillkomna såsom stämningensprodukter, i början för att förmå konungen ändra politik, senare för att rättfärdiga statshvälfningen».

Jag kan icke finna denna argumentation på minsta sätt hållbar.

Genom att antaga hvad som skulle bevisas och förkasta det, som strider däremot, kan man ju nå hvilka resultat som helst. Metoden är dock icke vetenskaplig. Så går emellertid dr. Ö. till-

våga, både då han påstår, att prästerskapets uppgifter äro »det enda exakta statistiska material som fanns 1808—1809», då han förkastar militärläkarnes rapporter, emedan de uppge »en abnorm dödlighet», och då han förklarar den tillkomna såsom politiska »stämningsexprodukter».

Den omtvistade hufvudfrågan är just den, om prästerskapets uppgifter äro exakta och i denna fråga användbara eller ej på det sätt dr. Ö. använt dem, och den frågan afgöres ej — då åtskilligt talar däremot — genom en naken försäkran, att så är förhållandet. Var god och uppvisa först, att prästerskapets primäruppgifter upptaga såsom hemmavarande de i fält utkommenderade, och att prästerskapet i sådant fall före sina rapporters afgifvande haft noggranna underrättelser från armékårens eller fältläsarens om de döde, så att desse omedelbart kunnat afföras såsom sådane och ej ett eller annat år kvarstått såsom lefvande! De totaluppgifter vi äga tyda på motsatsen, på att krigsförlusterna först efterhand ingått, eftersom de för år 1810, som icke var krigsår, uppvisa en dödlighetssiffra af 75,607 mot resp. 65,728 och 62,318 för åren 1806 och 1807, då dock krig fördes i Pommern och alltså siffrorna snarare bort vara högre. Detta skulle kunna antyda, att en del af krigsförlusterna först år 1810 kommo i prästerskapets längder — om de öfver hufvud där införts — något, som vore så mycket sannolikare, som fredssluten med Ryssland och Danmark först skedde i Sept. och Dec. 1809 och ej alla trupperna före freden hemförlofvadas. Redan att dr. Ö. gjort sina förlustberäkningar uteslutande med siffrorna från 1808 och 1809, gör sålunda hans resultat tvifvelaktiga. Om emellertid prästerna under pågående krig skulle omedelbart underrättats om förlusterna — från hvilka skulle då rapporterna till dem komma, om ej just från dessa samme militärläkare, som dr. Ö. fränkänner allt vitsord? Eller skulle de skrivit falska rapporter till sina öfverordnade i krigsstyrelsen, men sanna till prästerskapet?

Vi komma därmed till frågan om *militärrapporternas tillförlitlighet*. Dr. Ö. har denna gång tournerat angreppet; förut gällde det hrr Liljewalch, Engberg och mig, nu samtliga militärläkare och öfverfältläkare under hela 1808—1809 års krig, som beskyllas för att i stället för sanna rapporter skriva stämningsexprodukter d. v. s. vara förfalskare i politiskt syfte. Nu vill jag gärna medgifva, att jag anser åtskilliga omdömen rörande tillståndet i Sverige 1808—1809 vara öfverdrifna »stämningsexprodukter», och särskildt anser jag detta gälla uttalanden rörande de finansiella svårigheterna — folk äro i allmänhet ganska obenägna för ökade skatter, allra helst om de ogilla deras tilltänkta användning. Men innan man gör militärläkarne till en stor, durkdrifven förfalskarekår, som i så fall skulle planlagt och genomfört ett genomgående raffineradt bedrägeri i största stil, bör man framlägga en *skymt af bevis*.

Här föreligga ju primärrapporter, skrifna sjukhus för sjukhus, månad för månad, ofta äfven med underrubriker för hvarje

kår och hvarje slags sjukdom, rapporter med uppgifter månadsvis för kvarliggande från föregående månad, insjuknade, döde och kvarliggande till nästa månad, med hvilken sistnämnda siffra sedan följande rapport börjar sin redovisning. Där skulle nu åtskilliga tusentals man vara såsom döde falskeligen inplockade styckevis eller i småportioner, kårcheferna skulle ingenting ha märkt eller varit meddelaktige i bedrägeriet, sjukhusbetjäningen intet, grafvar skulle anordnats och begrafningar verkställt för massor af imaginäre döde, och hela denna väldiga förfalsknings-procedur konsekvent fortgått åtminstone från Sept. 1808 »i början för att förmå konungen ändra politik, senare för att rättfärdiga statshvälfningen!»! Hvar äro bevisen?

Jo, säges det, siffrorna uppgge »en abnorm dödlighet». Nej, ty det är bekant att dödligheten verkligen *var* »abnorm», och att en förklaring härtill låg i de usla sjukvårdsförhållandena. En jämförelse med Port Arthur är betydelselös, då i vår tid den militära sjukvården står på en helt annan ståndpunkt. En jämförelse med Sveaborg är också betydelselös, då, som dr. Ö. kan läsa i sin citerade källa, Generalstabens arbete, på Sveaborg sjukvården var ofantligt mycket bättre ordnad än vid fälthärens¹⁾. Sveaborgs »belägring» var ju ej ens värd namnet; summa 7 dagars bombardement under två månaders inneslutning af en underlägen styrka.

Generalstabens arbete har, fastän det blott berör vårmånaderna 1808, mer än nog af ruskiga detaljer från *sjukväsendet i fält*. »Många och ganska viktiga detaljfrågor . . . visade sig redan vid krigets början såsom svårlösta» . . . ja, »till och med såsom olösliga»; »bristande omtanke och förutseende hos de militära myndigheterna i Sverige»; ständiga tvister mellan sjukhusintendenten och förste fältläkaren; flere af de nyinrättade sjukhusen »vidriga bilder af osnygghet och bristande omvårdnad»; otillräcklig fältläkarekår, delvis rekryterad direkt »från — skolbänken»; en »i hög grad bristfällig materiel . . . vid den första vården af sjuka och sårade»; vid krigets början vid souliga regementen »fullständig brist på de vanligaste, dagligen behöfliga förbrukningsartiklarna såsom lärftsbindor och slitet linne m. m.»; det första flyttande sjukhuset ofta öfverfullt; för det nyupprättade fasta sjukhuset i Uleåborg:

¹⁾ Läkarna ha vid Sveaborg »utgjort ett mer än tillräckligt antal i förhållande till garnisonens styrka. Missförhållandet mellan läkartillgången här och vid fältarméen är påtaglig». Utredningen på Sveaborgs sjukhus, beklädnadspersedlar, förbandsmaterial, medikamenter etc. fanns »ganska rundligt tilltagen». I provianttillgången »hör man ej omtalade några brister eller inknappningar». »Såsom ett slutomdöme torde kunna sägas, att sjukvården och särskildt sjukhusen på Sveaborg varit ordnade med mycken omsorg, och att för deras bringande i önskvärdt skick hvarken möda eller kostnad blifvit sparade. Vid en jämförelse mellan Uleåborgs sjukhusen och dem på Sveaborg framträder bjärt den ofantliga skillnaden dem emellan». *Generalstaben, Sveriges krig åren 1808 och 1809*, Andra delen, IV, sid. 452 ff.

användes delvis sådana lokaler som bagarstugor, pörte med vedrum; »i själfva sjukrummen rådde osnygghet med nedspillda golf och en besvärande stank»; »hundratals sjuka voro utan sängar»; de flesta patienter i en afdelning »hvila på golvet uti litet halm och uti deras egna gångkläder» o. s. v.; se där några omdömen ur Generalstabens arbete från, som sagdt, krigets första och friskaste månader! Är det då underligt, om dödligheten blir abnorm, när höst och vinter komma, bristerna ökas och farsoterna börja?

Vi ha äfven skildringar från senare delen af året, hvilande på materiel från krigsarkivet. Under den långa *vi-stelsen i Torneåtrakten* fingo de sjuka förläggas i s. k. sjukhusbyar i en hel mängd gårdar, ibland »öfver en half mil i utsträckning, hvarigenom sjukvården mycket försvårades»; »rummen blefvo otillräcklige kölden och trängseln i synnerhet så svår, att i ett litet finskt pörte, där aldrig mer än 6 personer legat, lågo nu 30»; »öfverallt osnygghet»; »stanken högst odräglig och dödande»; somliga »så tätt sammanpackade, att de lågo med fötterna öfver hvarandra»; »provianteringen usel»; »i 21 rum befunnos då (Febr. 1809) 364 inlogerade med 17—20 i hvarje rum»; »sjukdom och död härja på ett rysamt sätt i vår lilla armé, sedan vi kommit hit till Torneå, har Björneborgs regemente ensamt begrafvit 240—250 man, hvar dag ökas detta antal, och man har svårt att få så mycket rum som behöfs till sjukhus samma förödelse härskar i de andra regementena»: så berättas från och om Torneåtiden. Totalbeloppet sjuka uppgafs nyårsdagen vara i rundt tal 2,500 och januari månads slut 3,200, antalet insjuknade under hela Torneåtiden till omkring 6,000, och antalet aflidna vid arméns uppbrott söderut i slutet af mars omkring 2,000¹⁾.

Skärgårdsflottans återkomst till Stockholm på senhösten 1808 företedde också »abnorma» sjukdomsförhållanden — dess manskap hade nämligen i sin bristfälliga sommarutrustning tidigare än man väntat öfverraskats af en opåräknad frost.

»Det landtvärn, som hitkommit med kanonsluparne», skriver d. 8 Dec. Hans Järta från Stockholm till sin frände J. G. Gahn, »är i den mest beklagansvärda belägenhet. De flesta sjuka, nakna och utsultna. Alla

¹⁾ Axel Quennerstedt, *I Torneå och Umeå*, 1901, sid. 7, 11, 18, 23. Ut-dragen delvis ur samtida rapporter och bref. Fältläkaren Dahlgren upp-går 5,927 sjuka och 1,783 döda under Dec. 1808 — Febr. 1809, J. R. Danielson *Finnska kriget och Finlands krigare*, 1897, s. 566. Det blir också cirka 10 % i månaden eller 120 % om året för att tala med dr. Ö., men torde icke dess mindre vara riktiga siffror.

Den 20 Nov. 1808 skriver från trakten af Revolaks öfverste Sture till sin hustru: »Det skär mig i hjärtat, då jag ligger om nätterna vid en eld med syrtut, ridbyxor och den mjuka tjocka kappan öfver pelsen samt fryser ändå, så att jag får lof att emellanåt springa af och an, att då se soldater i bara jackan, somliga utan väst, med byxor som knappt skyla deras stela och utmagrade lemmar, trasiga strumpor och skor, som öfver-läddret bara utgör ett lock öfver foten. Sulor ha flere varit utan länge; de lägga näfverlappar inunder i stället o. s. v. Brefsamling i Kungl. Biblioteket, Stockholm.

lediga ställen, operahus, vårdshus etc., inrättas till lazarett, men många dö i de hus, där de äro inkvarterade. De flestas fötter äro af köld och våta förderfvade. I går skulle några och 20 par fötter, hvori gangrena kommit, afskäras på sjukhusen endast på Ladugårdslandet. Sjukantalet vid alla kårer af armén och flottorna skall uppgå till nära 30,000 och de under campagnen döda göra en lika summa. Epidemien i Karlskrona är alldeles förfärlig. Den 12 Dec. skrifver han till samme korrespondent: »Ifrån Karlskrona och västra armén äro bedröfliga tidningar om smittosamma sjukdomar. Uti orten omkring Karlstad ligga 3,000 man sjuka. Från Venersborg skrifves, att folk dö efter 2—3 dagars sjukdom med gul färg och fläckar o. s. v. Den 29 Dec.: »Vi äro nära att få här en allmän epidemi, och det förnämligast igenom de mest oförnuftiga anstalter. Man har låtit sjuka af landtvärnet inläggas i privata hus, utan någon vård; de, som dött i kvarteren och på sjukhusen, hafva 14 dar eller 3 veckor lämnats obegravne; kläder på sjukhusen hafva blifvit utlämnade till lagning och tvätt etc. Och under allt detta har den medicinska öfverstyrelsen, sammansatt af de mest okunnige af våra många medicinska forskare, gifvit förvända föreskrifter, som hindrat de kunnigare underläkarne att göra hvad de möjligen kunnat göra, förbjudit t. ex. vissa medikamenters bruk, befallt sparsamhet i nyttjandet af andra, i synnerhet de mest verksamma såsom kina, opium m. m. Nu är epidemin deciderad inom sjukhusen, hvarest doktorer, föreståndare och i synnerhet vakterskor sjukna och dö. Äfven i flera hus, i synnerhet på Söder, hvarest landtvärnet egentligen är inkvarteradt, sjukna och dö mången af både bättre och sämre folk»¹⁾.

Ett annat samtida ögonvittne, hertiginnan af Södermanland, beskriver i sin dagbok utförligt, huru skärgårdsflottan i slutet af November återkom till hufvudstaden, och hvilket intryck det gjorde. Hon berättar, huru kölden öfverraskade den i den åländska skärgården och i förening med stormar och sjukdomarne försvårade och ytterligt fördröjde hemfärden; manskapet kunde för den starka kylan knappast styra årorna och led brist på vatten och proviant. Chefen saknade förmåga att upprätthålla ordning och disciplin, besättningen bestod uteslutande af nyutskrifna, utan strumpor, skor och kappor, dåligt klädda i samma egna, nu naturligtvis trasiga kläder, i hvilka de börjat fälttåget. Vid deras ankomst till hufvudstaden hade man försummat anordna kvartér åt dem, ej heller anskaffat mat eller kläder, hvarför de i flera dagar i sitt usla skick fingo ligga kvar på fartygen, — kanonsluparne — utan annan förplägnad, än närboende af barmhertighet gifvo dem. »Liggande såsom djur på fartygen sågo de mer ut som spöken än som människor, bleka, magra, snarare liknande fattighjon, än fäderneslandets försvarare. Flere hade dött under vägen, men lågo kvar på fartygen om hvart annat med de lefvande; andra voro sjuka och lidande, utan något att äta och kläda sig med, hade trasiga hästtäckan att skyla sin nakenhet, somliga af snö och is fastfrusna på britsarne, där de lågo». Inkvarteringen försvårades af brist på rullor öfver de olika kompaniernas fördelning på fartygen, där de utan ordning blandats om hvarandra; sjukhusen hade ej utrymme nog, utan många sjuka fingo inlogeras i borgarehem, där smittan sedan spriddes; inkvarteringen var ej heller tillbörligt ordnad eller öfvervakad af befälet, utan somliga fingo själfva söka sig fram, och de medlidsamma borgarne prop-

¹⁾ Järta skulle kunna misstänkas att måla i svart, och hans uppgift om antalet döda under hela campagnen är nog öfverdrifven; den anföres af honom emellertid blott som en hörsägen. Brevfvens mottagare assessor J. G. Gahn var en nära frände och förtrogen vän, till hvilken Järta säkerligen ej skrifver annat än sin verkliga öfvertygelse. Gahn, själf framstående kemist, var broder till en af hufvudstadens mest eftersökte läkare, Henrik Gahn, med hvilken Järta stod i mycket nära förbindelse. Brevet finnas i Upps. Univ. Bibliotek.

pade i dem drycker och matvaror, som skadade dem, eller förde dem för hastigt i starkt uppvärmda rum. De dogo som flugor, men ingen ville begrafva dem; flottans officerare hade efter debarkeringen ej vidare något att göra med dem, deras egna officerare voro obekanta för borgarne; till sist fick polisen taga hand om saken o. s. v. Hon berättar äfven, att vid örlogsflottans återkomst till Karlskrona tillståndet på densamma likaledes var ytterst eländigt, och att farsoten spred sig från flottan ut till landet; »Karlskrona liknade mer ett sjukhus än en fästning», och det uppgafs där vara 7,000 sjuka ¹⁾.

Skildringarne må i detaljer vara öfverdrifna; de öfverensstämma emellertid alldeles med den i H. G. Trolle-Wachtmeister dagbok befintliga, redan publicerade ²⁾. Man kan afpruta åtskilligt; de gifva i alla fall fullständig förklaring till en »abnorm» dödlighet.

Jag har icke haft tillfälle att genomgå några brevväxlingar eller detaljskildringar från Karlskrona; alla allmännare meddelanden om tillståndet därstädes äro emellertid ense, att det var ytterst eländigt. Man får till och med af dem det intryck, att farsoten där härjade värre än t. ex. i hufvudstaden. Dr. Ö. talar ironiskt om »sommarfälttågets strapatser» och uppger mig med dem ha velat »förklara den enorma dödligheten» samt tror själf, att flottan efter återkomsten låg och »rekreerade» sig; jag har ej med ett ord berört sommarfälttågets »strapatser», men framhållit, att vid denna tid flottans hemkomst från sommarexpeditionerna *alltid* föranledde höga sjukdoms- och dödlighetssiffror på sjukhusen i Karlskrona, dit flottans sjuke aflastades.

Detta, som berodde på den usla sjukvården till sjöss, var intet nytt 1808. De stora förlusterna i manskap 1742 äro bekanta, trots det att flottan ej heller då synnerligen strapatserade under fälttåget; jag hänvisar till Malmströms allbekanta redogörelse ³⁾. Efter hemkomsten till Karlskrona fortsatte och spriddes sjukdomen. Liknande voro förhållandena 1788; när örlogsflottan på hösten återkom till Karlskrona, medförde den en farsot, som sedan härjade större delen af 1789 och två gånger detta år tvang flottan att återvända efter korta seglatser utan några som helst krigiska »strapatser». En särskild undersökning anordnades i följd däraf och blottade fasaväckande brister i sjukvården i Karlskrona. De sjuke hade »införts i trånga, ohälsosamma och olämpliga rum» utan att afskiljas efter sjukdomarnes art och alltså smittat hvarandra; halffriske hade »af brist af utrymme utmönstrats till tjänstgöring på skeppen» och alltså åter insjuknat samt smittat andra; brist på kläder och på tjänlig mat hade varit rådande och maten förvarats i sjukrummen, där ock de sjukas kläder

¹⁾ Hertiginnans dagbok för år 1808 i Ericsbergs arkiv, hvilken friherre C. C:son Bonde benäget låtit mig genomgå.

²⁾ H. G. Trolle-Wachtmeister *Anteckningar och Minnen*, I, sid. 124.

³⁾ Malmström, *Sveriges politiska historia*, III, sid. 92 ff. Från krigets början till slutet af juli 1742 dogo på den stora flottan af dess egentliga besättning 4,143, af Stockholmseskadern 927, samt af Göteborgseskadern 278.

tvättats; den militära tillsynen vid sjukhusen hade försummats eller varit otillräckelig; »de döda kropparna hade blifvit uppstaplade i högar på sjukhusgårdarne», inna de bortförts till begravningsplatsen, »där de samtlige blifvit lämnade ofvan jord eller ock så knappt begrafne, att halfva kistorne äro bare»; i själfva staden hade ej iakttagits ordning och snygghet; »brist hade varit både på läkare, fältskärer och sjukvaktare, så att de sjuke saknat all lindring i sina plågor och ofta i sin vända gripit till onaturliga medel att därigenom släcka sin törst»; medikamenterna hade icke alltid varit så tillförlitliga och goda som vederbort; »sjukhus för 1,000 man och därutöfver hade blifvit anlagdt bredvid svinhus och stinkande gölar, behäftadt med nästan alla ofvanuppräknade brister och inrättadt snarare till dödssäng än förfriskning» o. s. v.¹⁾

Sjukvården på flottan 1808 torde icke varit synnerligen bättre ordnad än 1788—1789. Jag känner, som sagdt, ingen svensk detaljundersökning af saken — undantagandes vissa notiser hos ENGBERG-LILJEWALCH, af mig förut delvis berörda —, men något kan alltid hämtas ur ett engelskt arbete, MEMOIRS OF ADMIRAL LORD DE SAUMAREZ, såsom bekant chef för den engelska Östersjöeskader, hvilken den svenska tidvis åtföljde. Där meddelas att »jämte den skörbjugg, som redan tidigt i juli 1808 uppträdde på den svenska flottan, dess fartyg i Sept. angrepos af en elakartad epidemi, som dagligen förvärrades», och »att de som lidit af skörbjuggen och därigenom voro mottagliga för smittan, beständigt rycktes bort». Ett svenskt linieskepp och två fregatter lastades alltså med de sjuka från de olika skeppen och hemsändes. Det blef dock snart tydligt, att äfven den återstående svenska flottan ej längre kunde hålla sjön, och läkemedel af olika slag m. m., som lämnades från den engelska, kommo för sent för att ha önskad verkan. Man måste alltså i slutet af Sept. bryta blockaden af Reval och segla till Karlskrona, där ånyo från den svenska flottan sjuka landsattes, denna gång omkring 3,000, och där åter engelsmännen fingo bispringa med medicin.²⁾ Sådana abnormala förhållanden i sjukvården »förklara» lätt den enorma dödlighet, som enligt alla samtida uppgifter förekom i Karlskrona äfven 1808—1809³⁾.

* * *

¹⁾ Rapport till konungen af riksrådet Munck d. 11 Aug. 1789, refererad i ENGBERG-LILJEWALCHS förut omnämnda arbete, s. 11 ff. Under loppet af 2 år 1 månad uppgifvas på dessé sjukhus 5,286 man aflidit, hvarjämte 1987 afskedats såsom invalider. En mängd ytterligare uppgifter finnas i ENGBERG-LILJEWALCHS arbete.

²⁾ A. a., II, sid. 122 ff.

³⁾ Dr. Ö uppgifver flottans hela manskap till »8 à 9,000». Uppgiften är ofullständig. På våren utgingo två eskadrar med sammanlagdt 9,200 man; i hvad mån dessa sjuknat och ersatts med andra eller nya eskadrar utrustats, måste naturligtvis också tagas i betraktande. ENGBERG-LILJEWALCH uppgifva en sjuksiffra af 14,416.

Till sist ännu en erinran, hämtad äfven denna gång ur ett äldre arbete, hvars uppgifter rörande detta ämne ej tidigare synas ha observerats. De statistiska siffrorna från 1800-talets första decennium framlades och belystes första gången af den Statistiska Tabellkommissionens dåvarande sekreterare, HENRIK NICANDER, förut sekreterare äfven i Vetenskapsakademien. Det skedde som bekant i olika årgångar af Vetenskapsakademiens handlingar, siffrorna för 1806—1810 i 1813 års årgång. NICANDER jämför denna period med den näst föregående 1800—1805 och finner under den senare de föddes antal minskadt med 2,583 och de dödes ökad med 90,771, således en »undervikt»; som han kallar det, med summa 93,354. Han anmärker emellertid att denna »undervikt» är för låg, detta på grund af skillnaden mellan den räknade folkmängden 1810 och den »vederbörliga», hvarmed han menar folkmängden 1805, ökad med de föddes, men minskad med de dödes antal under femårsperioden. Denna »vederbörliga» folkmängd hade, säger han, »om ingen rubbning skett, inga flyttningar hit och dit förekommit», varit 23,027 högre än »den verkliga och räknade», 23,027 personer, »hvilka egentligen äro de, som stupat på slagfältet, omkommit på sjön och under marscher, afidit i fältlasarett, eller vandrat utur riket, *alle okände för hemmavarande tabellförfattare och för den orsaken i tabellerna icke antecknade*». Nicander beräknar därefter den förlust, som kriget åsamkat. Han finner den bestå i dels nyssnämnda kategorier, de 23,027, i tabellerna ej upptagne, samt därtill i den undervikt, som är synlig i tabellerna och uppkommit genom »ökade dödsfall och förminskade födelser», alltså 93,354. Slutsiffran blir för honom sålunda 116,381. Då tabellernas primäruppgifter äfven angifvit dödsorsaken, kan han också meddela dessa och yttrar därpå bl. a., att »febrarne, ibland hvilka *fältsjukan* äfven är inräknad, hafva *öfver vanliga medeltalet* nedlagt . . . omkring 32,000», samt »rödsoten» (som alltså skilts från fältsjukan) »åren 1808, 9 och 10 omkring 27,000»¹⁾.

Jag lämnar dessa *beräkningar* å sido — åtskilligt kan mot dem invändas — faktum står kvar, att den statistiska tabellkommissionens egen sekreterare, som väl om någon bort kända till förhållandena, redan år 1813 förklarar, att i tabellerna för åren 1806—1810 *icke* medtagits de, »som stupat på slagfältet, omkommit under marscher eller afidit i fältlasarett». Tabellernas siffror äro alltså *oanvändbara* för att beräkna sålunda uppkomna förluster, och de på dem i detta syfte gjorda beräkningarna *sakna vitsord*. Man kunde möjligen väntat, att den författare, som på dessa siffror byggt hela sin undersökning, först skulle så pass mycket granskat litteraturen i ämnet, att han ej förbigått NICANDERS upplysningar om primäruppgifternas verkliga betydelse. Att

¹⁾ *Vetenskapsakademiens Handl.*, 1813, sid. 76 ff. 74 kurs. af mig.

han i hvarje fall äfven bort medtaga siffror från 1810, är ofvan framhållet.

Den befolkningsstatistiska fråga jag i min första uppsats öfver detta ämne i främsta rummet uppsällde var just spörsmålet, om ej den äldre statistikens primäruppgifter från kommunerna möjligen blott omfattade de hemmavarande, med förbigående af de utkommenderade. Frågan torde härmed få anses besvarad. Om svaret kommit att innebära en kritik af dr. Ö:s undersökningar, så har han själf frammanat detta resultat. På de slutsatser, som af svaret följa med hänsyn till samma primäruppgifters användning eller användbarhet för andra undersökningar, saknar jag här anledning att närmare ingå¹⁾. Det förefaller mig, som en granskning af sättet för själfva primäruppgifternas tillkomst ej skulle sakna intresse. Personligen saknar jag emellertid tillfälle att verkställa en sådan. Och då den nu förda diskussionen redan strängt anlitat denna tidskrifts spalter samt dess redaktion med anledning däraf önskar den snarast möjligt afslutad, är den härmed, åtminstone för närvarande, från min sida afslutad.

¹⁾ Sedan ofvanstående var skrifvet, har tidskriftens redaktion välvilligt påpekat, att i *Statistisk Tidskrift*, 1903 sid. 175, uti en uppsats af aktuarien dr. GUSTAV SUNDBÄRG äfven framhållits, att de officiella dödslistorna i äldre tider ej kunna vara fullständiga, och att detta måste inverka på resultatet af dr. Ö:s beräkningar.

S. Clason.

Litteratur.

Eli F. Heckscher. Järnvägarnes inflytande på Sveriges ekonomiska utveckling. Särtryck ur »Statens järnvägar 1856—1906», Del 1. S. 367—486. Stockholm 1906.

I det med anledning af de svenska statsjärnvägarnes 50-årsjubileum utgifna samlingsarbetet med ofvanstående titel har dr E. Heckscher haft uppdraget att författa den »nationalekonomiska historiken». Han har härmed ställts inför ett problem, lika lockande för en nationalekonom af den historisk-statistiska skolan som behäftadt med egendomliga svårigheter. Till dessa hör naturligen, såsom författaren också inledningsvis anmärker, i första rummet svårigheten att tillbörligt isolera den ekonomiska faktor, som det här gällde att undersöka, från de talrika öfriga krafter, som i synnerhet i en tid som vår under femtio år göra sig gällande i ett samhälles utveckling. Denna svårighet är dock näppe- ligen den förnämsta. Icke blott samhällsvetenskaperna utan äfven flertalet naturvetenskaper befinna sig ju i det läge att »icke kunna lägga sitt föremål i en retort», icke kunna företaga direkta experiment. Man får hjälpa sig fram på den indirekta väg, som Mill i sin Logik kallar »the method of concomitant variations»: en samtidig ökning eller minskning i två företeelsers omfång antyder, när den regelbundet återkommer, otvifvelaktigt ett orsakssammanhang dem emellan. Men långt kännbarare är den svårighet, som ligger i sjelfva undersökningsmaterialets bristfällighet. Den ekonomiska statistiken och särskildt vår svenska är ju i sitt nuvarande skick en skapelse af de allra senaste åren och ger så godt som inga hållpunkter för en jämförelse, som skulle sträcka sig blott några tiotal år tillbaka. Den enda statistik utöfver järnvägstrafikens egen, som erbjuder sammanhängande och tillförlitliga uppgifter för en längre följd af år, är *befolkningsstatistiken*, och till en bearbetning af denna har därför författaren i hufvudsak nödgats inskränka sig; större delen af hans text och hela tabellmaterialet

afser att belysa de svenska jernvägarne — statsbanornas och de förnämsta enskilda banornas — inflytande på vårt lands och särskild dess landsbygds befolkningsförhållanden. Han har härvid gått så till väga, att han antecknat folkmängdens tillväxt eller aftagande inom de af järnvägarne genomskurna eller berörda kommunerna: »jernvägssocknarna», och bland dessa särskildt de med station försedda: »stationssocknarne», och detta under *tre* olika tidsperioder, tiden närmast före den ifrågavarande jernvägsliniens anläggande, tiden för sjelfva järnvägsbygget: »byggnadsperioden», och slutligen tiden efter dess fullbordande: »trafikperioden», samt jämfört dessa siffror med befolkningssiffrorna för ifrågavarande läns *hela* landsbygd under motsvarande tidsperioder. För att undvika möjliga felkällor har grupperingen af materialet skett efter flera olika alternativa metoder — framställningen här af är något väl utförlig och ändå icke alldeles så lättfattlig som önskligt varit — samtliga metoderna leda emellertid till i hufvudsak samma resultat.

Detta resultat, som vid första påseendet kan vara ägnadt att väcka förvåning, är att sjelfva *byggnadsperioden*, hvartill i många fall bör läggas de allra första åren efter trafikens öppnande, för samtliga järnvägssocknar i regeln företeer en stark relativ folkökning, hvaremot under trafikperioden, tagen som helhet, endast stationssocknarne — och icke ens alltid dessa — ha att uppvisa en fortsatt ökning i något så när samma skala, medan i de stationslösa socknarne uppsvinget under byggnadsperioden i de flesta fall aflöses af stillastånd eller tillbakagång, relativt eller absolut, under tiden efter järnvägens öppnande för trafik.

Författarens förklaring af detta fenomen går ut på att det varit »*förhoppningen* om jernvägens verkningar», som »lockat många till bosättning i dess närhet», men sedermera icke till fullo realiserats; och han jämför denna företeelsen med de ekonomiska kriserna, »i hvilkas tolkning öfverskattningen af framtiden alltid måste förbli ett hufvudmoment». Utan att vare sig i ena eller andra afseendet bestrida betydelsen af dessa rent psykiska orsaker, vågar jag dock tro, att här (liksom för öfrigt äfven i fråga om kriserna) mera reella faktorer spelat in. På förhoppningar kan ju ingen lefva, och äfven ökad bosättning i en kommun kan icke ske så der utan vidare, den förutsätter i alla händelser en ökad byggnadsverksamhet såsom förberedande moment. Är det icke manne i denna byggnadsverksamhet i förening med de direkta och indirekta tillfällena till arbetsförtjänst, som sjelfva järnvägsbygget medför — med ett ord i de *kapital*, som i sammanhang med järnvägens anläggande placerats uti ifrågavarande bygd — som man har att se den reella grunden till folkökningen under byggnadsperioden? Denna orsak är emellertid af tillfällig natur: blotta upprätthållandet af den sålunda vunna folkstocken, äfven utan någon ny ökning, kräfver derfor tillkomsten af nya stadigvarande inkomstkällor, som i detta fall förmodligen just skapats

genom trafikens öppnande. Att härvid befolkningsöfverskottet småningom koncentreras i stationernas omedelbara grannskap, delvis på bekostnad af folknumerären i närmast kringliggande bygd, är ju ytterst naturligt, men behöfver väl icke betyda, att denna bygd, d. v. s. de stationslösa järnvägssocknarne, »i det stora flertalet fall gjort förlust snarare än vinst på järnvägslinien», såsom författaren (s. 389) något för hastigt, synes mig, antar. I det hela tyckes han något väl böjd — mer än man af en så väl skolad nationalekonom skulle vänta — att utan vidare sätta likhetstecken mellan folkökning och ekonomiskt uppsving samt tvärtom. Att de oftast följas åt, är väl oförnekligt, men ett undantag måste väl göras, när såsom här det ekonomiska framsteget just består i ökad lätthet till *flyttning*: utflyttning eller inflyttning, allteftersom förhållandena kräfvä. Såsom särskildt »bedröfligt» anger han tillståndet vid västkustbanan, där t. ex. på bandelen Varberg—Göteborg samtliga järnvägssocknar inom Hallands län, *äfven stationssocknarne*, under trafikperioden förete folkminskning, nämligen från sammanlagdt 23,600 till 21,000 inv. under åren 1887—1905. Men då vid banans fortsättning inom Göteborgs och Bohus län ensamt Örgryte kommun samtidigt visar en folkökning af öfver 8,000 personer, så blir ju totalbilden äfven ur befolkningssynpunkt långt ifrån ogynnsam; ty om en del af Nordhallands befolkning dragit sig närmare Göteborg är detta väl i och för sig ingenting att sörja öfver. Skulle däremot det halländska *jordbruket* såsom följd af järnvägsförbindelsen ha gått tillbaka, vore detta visserligen mera betänkligt, men motsatsen torde vara händelsen.

Däremot äro järnvägsförhållandena i öfre Norrland, utom i fråga om tvärbanorna, onekligen ganska ledsamma, ty af den starka folkökningen på den norrländska landsbygden, är endast en ytterst ringa del att tillskrifva järnvägens inflytande (och dennas rentabilitetsförmåga är som bekant därefter). Men en blick på kartan är nog att avslöja orsaken. Då nämligen järnvägen i dessa trakter af, såsom det uppgifves, strategiska skäl blifvit dragen genom obygder i stället för genom bebodda trakter, så är det ju tydligt att den måste bli lika onyttig, eller snarare skadlig för landets ekonomi, som den förmodligen är nyttig för dess — strategi.

Rörande järnvägarnes inflytande på de olika industrierna meddelar författaren därefter åtskilliga upplysningar, alltför knapphändiga tyvärr i förhållande till ämnets vikt, men i och för sig fulla af intresse. Det är, som man vet, och såsom författaren framhåller, de tunga, skrymmande och i proportion till sin vikt föga värdefulla varorna, som erhållit nya transportmöjligheter genom det nittonde århundradets kommunikationsmedel: malm och järn, träkol och stenkol, alla slags trävaror, äfven oarbetade (om än den öfvervägande timmertransporten alltjemt sker medels flottlederna), kalk o. s. v. Man häpnar, när man läser, att järnverken i Bergslagen numera hämta en del af sitt behof af träkol på

ända till 1,000 kilometers afstånd (från Afvafors norr om Boden), därvid i viss mån lösande det dubbla problemet: en ökad kvalitetsjärntillverkning och de norrländska skogarnes befriande från ett för återväxten hinderligt affallsvirke. Äfven sågade trävaror ha sändts öfver en lika lång sträcka på järnväg, nämligen från Bräcke ända till Landskrona och Köpenhamn. »Kalkindustrien i Västergötland synes i allt väsentligt ha västra stambanan att tacka för sin tillvaro», och i Skåne utgör bettransporten på järnvägarna ett livsvillkor för råsockerbruken.

I en särskild afdelning redogör författaren för järnvägarnes förhållande till andra kommunikationsmedel, kanaler och landsvägar; det visar sig, att de olika samfärdsmedlen icke blott konkurrera med utan också i ej obetydlig mån befakta hvarandra. Där de löpa parallelt, såsom Bergslagsbanan och Trollhätte kanal inställer sig en arbetsdelning, i det kanalen trots sitt ringa djup och kanalfartygens litenhet tar det ojämförligt mesta af t. ex. stenkol och trävaror, och i det hela har ett vida större tontal att uppvisa, ehuru en mindre mångsidig frakt.

I korthet redogöres slutligen för järnvägarnes inflytande på *landtbruket* samt på *städernas utveckling*; de båda ämnena höra nära ihop, ty järnvägarnes betydelse för städerna ligger ju hufvudsakligen i möjligheten för dessas förseende med lifsmedel och öfriga förnödenheter från landsbygden, i viss mån också för afsättningen af deras egna produkter ut till landsbygden. Det själfständiga industriella lif åter, som många utländska städer föra, tämligen obercende af kringliggande landsbygd, saknas i Sverige liksom öfverhufvud i Skandinavien; hufvudmassan af vår industri, särskildt våra exportindustrier, ha ju fortfarande sitt säte på landsbygden.

Och här ligger dess värre den mörka punkten i en målning, som eljest nästan öfverallt talar om framsteg och ekonomiskt uppsving. De ståtliga bruttosiffror för vår industri, med hvilka den moderna statistiken skyltar, äro dess värre till stor del korthus eller såpbubblor. Drager man bort råvarans, den till stor del utländska, eller ock i jordbrukets produktion redan medräknade råvarans värde från tillverkningsvärdena i våra textil- och läderfabriker, kvarnetablisement o. s. v., drager man ytterligare bort *skattevärdet* vid våra sockerbruk och än mer brännvinsbrännerier och destilleringsverk, så blir det icke mycket öfver; och med undantag för tändsticksindustrien, som ju märkligt nog också till det mesta arbetar med främmande råvara — aspvirke från Ryssland, kemikalier från England eller Tyskland — tynga dessa industrier hufvudsakligen endast på debetsidan i vår handelsbalans med utlandet. Det enda, som icke låter krama i hop sig s. a. s., den verkliga grundvalen för vårt nutida ekonomiska lif, utgöres af vårt järn och vårt trä, framför allt och i långt öfvervägande grad af det sistnämnda. Sågverk och hyflerier, trämassefabriker, pappersbruk, snickerier och träkolsverk — där ha vi siffror, som

betyda något. Men hur länge skall denna härlighet räcka? Bakslaget står för dörren, om det icke redan är inne, och hur går det sedan? Utan råvara ingen industri, utan industri ingen trafik, utan export ingen import. I hvad mån järnvägstrafiken härvidlag är äfven direkt engagerad, framgår tillräckligt af boken. Författaren påpekar själf det inflytande, som järnvägarne mångenstädes haft på öfverafverkningen af våra skogar och påminner om, att »de oarbetade trävarorna utgöra hufvudmassan af de flesta stationers afgående trafik äfven i ganska skogfattiga trakter». — När skogen är slut, hvad så?

Dessa frågor måste helt enkelt af våra statsmän upptagas till behandling, i dag hellre än i morgon, såvida icke svaret på dem skall gifva sig af sig själf, när vi minst önska det och i den minst önskvärda form. Det är ett oförlåtligt fel att inrikta vår ekonomiska politik så, som om vi hade obegränsade naturtillgångar att utnyttja, under det att raka motsatsen är fallet.

Att författaren endast i förbigående så att säga snuddar vid detta spörsmål är däremot förklarligt. Hans uppgift har ju icke varit framtidsvyernas utan den historiska återblickens. Och denna uppgift har han, såvidt jag förmår döma, löst på ett i det hela mycket tillfredsställande sätt. Hans arbete är alltigenom intressant och tankeväckande. Att det väcker till lif långt flera frågor än det besvarar, beror som sagdt delvis på materialets otillräcklighet, och är ju för öfrigt en för alla goda arbeten utmärkande egenskap¹⁾.

Knut Wicksell.

Gustav Sundbärg. Bevälföringsstatistik Schwedens 1750—1900. Einige Hauptresultate. Sthlm 1907. 170 s.

Detta arbete sluter sig som ett värdigt led till raden af de många och förtjänstfulla, med hvilka Sundbärg riktat vår vetenskapligt statistiska litteratur. Framställningen är — såsom förf. tillkännager — till stor del byggd på tidigare af honom offentliggjorda studier. Närmaste syftet har varit att göra dessa tillgängliga äfven för utländska fackmän. Därpå bokens publicerande på tyska språket; den utkom till den internationella kongressen för hygien och demografi i Berlin i september 1907.

¹⁾ Arbetet har sedermera i utvidgad och delvis omarbetadt skick utgifvits såsom doktorsafhandling med titel: Till belysning af järnvägarnes betydelse för Sveriges ekonomiska utveckling. Stockholm 1907. Beklagligtvis blef jag icke uppmärksamgjord på detta förhållande, förrän min recension redan var uppsatt till tryckning. Förändringarna synas likväl icke vara af någon mera väsentlig eller genomgripande natur.

Arbetet rymmer först och främst en fortlöpande samling *tabeller*, framställande utvecklingen af de befolkningsstatistiska förhållandena i Sverige under halftannat århundrade, beträffande vissa demografiska företeelser med ännu tidigare utgångspunkter. Samtliga äro de uppställda med den instruktiva klarhet, som man är van att finna i tabeller, hvilka utformats genom Sundbärgs förfarna händer. Till tabellerna äro anslutna en särskild serie *anmärkningar*, afsedda dels att belysa tabellernas sakliga innehåll, dels att gifva anvisningar beträffande de ställen, där approximationer eller korrektioner af de officiella siffrorna ingå såsom led i sifferserierna. Såsom inledning till dessa anmärkningar gifver förf. en kort skissering af den svenska befolkningsstatistikens historia och egendomliga drag, hvarvid han jämväl reproducerar den antikrik mot G. von Mayr, som förut ingått i det stora arbetet »Sveriges land och folk».

Om också författaren i förordet uttalar den önskan, att tabellerna så mycket som möjligt måtte föra sin direkta talan — något som de också göra — så är det emellertid otvifvelaktigt, att läsarens behållning blir störst, då han får höra dem tala genom författaren som språkrör. Det är verkligen som Emil Svensén säger om honom, att »han besitter som ingen den stora förmågan att gifva ett eget lif åt de döda siffrorna och låta de torra tabellerna tala till oss på ett språk, af hvilket hvarje kunnig och tänkande svensk man är i stånd att hämta lärdom åt sig och sitt folk». Det är därför klart, att *textafdelningen*, om ock jämförelsevis kortfattad, är af ett utomordentligt stort intresse. Den är så först och främst genom den kommentar, som däri lämnas till såväl de sammanhängande som de i texten inströdda tabellerna. Det är den svenska befolkningens utvecklingshistoria och närvarande statistiska egenskaper, som här beskrivas i en på synpunkter laddad framställning; tendenserna och växlingarna i dess verkliga och organiska tillväxt, dess sammansättning genom tiderna efter ålder, kön och civilstånd; nativitetens och dödlighetens öden, äktenskapsfrekvensens och utvandringens — allt under en synnerligen intressant orsaksbegrundning. Läs t. ex. skildringen af äktenskapsfrekvensens historia med dess rika politiska, sociala, ekonomiska, befolkningsstatistiska och från andra synpunkter gifna belysning af företeelsen. Eller tag del af förf:s framställning af de svenska nativitetsförhållandena, särskildt den äktenskapliga fruktsamheten. I det senare så högintressanta afseendet framhäfver förf. såsom siffermaterialets vittnesbörd, att det påfallande låga födelsetalet i Sverige icke har sin grund i en ringare äktenskaplig fruktsamhet i jämförelse med de västeuropeiska eller med de germanska folken i allmänhet, utan helt och hållet är att skriva på räkningen af vår låga äktenskapsfrekvens och den jämförelsevis sena ålder, vid hvilken äktenskapen här vanligen ingås. Icke heller hafva de temporära förändringarna af den äktenskapliga fruktsamheten i vårt land gått i sjunkande riktning *förrän* sedan 1880-talets slut.

Sedan den tiden befinner sig äfven den svenska befolkningen på det fallande födelsetalets väg, hvilken redan för utbeträdts af nästan alla nutida kulturfolk.

Jämförelsen är ett nödvändigt inslag i statistisk som i annan forskning. Förf:s arbete inställer också de svenska demografiska förhållandena i deras framför allt europeiska miliö. Boken är därför rik på uppgifter angående de befolkningsstatistiska företeelserna i olika länder. Den vidgar sig så till att blifva en framställning af befolkningsstatistikens öfver hufvud viktigaste kapitel, icke blott den svenska. Förf. låter vårt folks demografiska egendomligheter teckna sig mot bakgrunden af själfva förteelsen in genere och dess framträdande i olika *typer*. Med stor skärpa analyserar han härvid det kausala sammanhanget mellan de skilda befolkningsstatistiska företeelserna, bringar till sina rätta proportioner den enas inverkan på den andra. Särskildt intressant är i detta afseende kapitlet om åldersfördelningen, där speciellt undersökes den inverkan, som med afseende på ålderspyramidens gestaltning kan tillskrifvas dödligheten i och för sig och vandringsarna. (På tal om åldersfördelningen kan äfven påpekas den intressanta belysning af Eilert Sundts lag, som tabeller och text gifva.)

Slutligen är såsom ett ytterligare moment i arbetets instruktiva karaktär att framhäfva den ingående behandling, förf. underkastar de olika sätten att mäta den ena eller andra befolkningsstatistiska företeelsen. Det är tydligen en fråga af grundväsentlig vikt, i hvad mån ett proportions- eller relationstal kan anses gifva en oförfalskad inblick i fenomenet, i huru vid utsträckning och med hvilka reservationer siffran är att betrakta som dess rätta uttryck. Förf. gifver för hvarje kapitel noggranna redogörelser för hvad de skilda numeriska uttryckssätten innebära och betyda, samt för hvilka slutsatser de kunna tagas till intäkt. I detta sammanhang kan påpekas den polemik, han riktar mot Bortkiewicz i syfte att försvara det allmänna dödstalet såsom ett för praktiska ändamål tillräckligt noggrant uttryck för dödligheten, när fråga är om *hela* befolkningar.

Denna grundlighet i framställningen af de teoretiska utgångspunkterna gör såsom redan nämnt »Bevölkerungsstatistik Schwedens» än mera instruktiv. Summerar man arbetets hufvudmoment — dess teoretiska vägledning, dess universella innehåll och till sist såsom hufvudändamålet dess utsikter öfver de svenska demografiska förhållandena i framfarna tider och nu — så förvånar man sig öfver disproportionen mellan all denna rikedom och den jämförelsevis trånga yttre ramen.

Man kommer jämväl till en annan slutsats, framhäfvande arbetets betydelse i ett särskildt afseende. Om allt går efter förväntan, skulle ju nu omsider statistiken blifva ett själfständigt examensämne — medan inom parantes anmärkt dess hittillsvarande broder, statskunskapen, af den nya examensstadgan dömes till att

föra en ytterst blygsam tillvaro vid universiteten. Statistikens studium kommer med all sannolikhet att idkas af ett allt betydligare antal bland högskoleungdomen. Då framträder krafvet på studielitteratur just af den art som »Bevölkerungsstatistik Schwedens» — liksom det för öfrigt äfven under nuvarande förhållanden gör sig gällande. Just denna slags introduktion i befolkningsstatistiken är för den statistiske studeranden den lämpliga. Behållningen är utomordentlig af denna vandring under sakkunnigaste ledning genom vår rika, så långt tillbaka gående befolkningsstatistik, och arbetets ofvan betonade universellt statistiska läggning gör det, såsom förut framhäfts, till en ypperlig kunskapskälla beträffande befolkningsstatistiken i allmänhet. Visserligen förefinnes ju en ganska rikhaltig samling af utländska, särskildt tyska, systematiska framställningar, men helt naturligt ingen af den art som förevarande arbete. Från samme förf:s hand härstamma de vid universitetsstudierna hittills begagnade befolkningsstatistiska afdelningarna af »Ekonomiska samhällslifvet» och »Sveriges land och folk». Men dessa afhandlingar sammanfalla ju icke vare sig till innehåll eller omfång med »Bevölkerungsstatistik Schwedens 1750 -- 1900».

Till sist en önskan. Vore det icke lämpligt att låta denna ypperliga bearbetning af den svenska befolkningsstatistikens skatter utkomma i *svensk* dräkt? Jag förmodar, att den tyska upplagan icke är allt för stort tilltagen, och för studenten faller det sig naturligare och behagligare att taga del af sitt lands befolkningsstatistiska öden på dess eget språk. Utgifvandet af en svensk upplaga vore därför högeligen önskvärd.

Sigfrid Wallengren.

Strödda meddelanden.

Könssjukdomarnes frekvens i Sverige under åren 1822—1905 belyses af följande intressanta tabell, som prof. J. E. Johansson meddelar uti en statistisk undersökning rörande dessa förhållanden.

Årliga medeltalet å civila sjukhus (kurhus) intagna fall af veneriska sjukdomar på 10,000 af medelfolkmängden:

	Syfilis (nya fall)	Ulcusmollis	Gonorrhé		Syfilis (nya fall)	Ulcusmollis	Gonorrhé
1822—26	8,4	1,1	0,8	1866—70	5,1	3,3	2,1
1827—31	7,0	0,9	0,7	1871—75	3,6	1,5	1,6
1832—36	6,0	1,5	1,1	1876—80	2,6	1,7	1,8
1837—41	6,0	2,9	1,8	1881—85	3,3	2,3	2,5
1842—46	5,4	4,3	1,8	1886—90	2,1	1,4	2,4
1847—51	4,2	3,1	1,6	1891—95	1,9	1,3	2,9
1852—56	4,6	3,2	1,9	1896—00	1,4	1,9	2,7
1857—61	3,3	2,8	1,5	1901—05	1,2	0,9	2,8
1862—65	4,0	3,2	1,9				

Synnerligen märkliga äro de förändringar i förekomsten af syfilis och gonorrhé, som tabellen utvisar. I ena fallet fortgående stor nedgång, i andra en ej obetydlig stegring. Till en del kunna väl dessa växlingar skrivas på det olika bruket att anlita offentlig sjukvård i dessa fall förr och nu. Men hvad syfilis beträffar, lära nog siffrorna motsvaras af en verklig, stor minskning. Hufvudsakligen kommer denna minskning på landsbygden, där syfilis mångenstädes utgjorde en verklig landsplåga under 1800-talets tidigare del men nu nästan upphört. Dock visa äfven de stora städerna sedan 1860-talet starkt sjunkande siffror: Stockholm från 32,3 (1861—70) till 11,8 (1891—95), Göteborg från 27,6 till 8,3 samma år.

En annan egendomlig förändring, som prof. J. anser sig med ledning af det statistiska materialet kunna konstatera, är de olika symptom, som syfilis företedde tidigare och nu. Från att förut mest hafva angripit huden och bensystemet, visar den nu alltmer sina verkningar på nervsystemet.

Inkomst- och förmögenhetsfördelningen i Danmark. Har den moderna kapitalistiska utvecklingen ökat eller minskat olikheterna i fördelningen af inkomster och förmögenhet? Att den har gjort det förra, synes ställt utom all fråga, men gör den det fortfarande? Blir klyftan alltjämt större mellan en fåtalig besittande klass och de ständigt växande egendomslösa skarorna?

I en uppsats i femte häftet af *Nationaløkonomisk Tidsskrift* har Jens Warming lämnat ett bidrag till denna intresseväckande frågas belysning. Materialet har hämtats ur det i fjor utgifna statistiska tabellverket »Indkomst og Formueforhold efter Skatteansættelsen for Skatteaaret 1904—05». De härur vunna uppgifterna ha ställts i jämförelse till siffrorna från 1870, såväl i fråga om landet i dess helhet, som dess enskilda delar: Köpenhamn, öfriga städer, landsbygden. Summan af alla inkomster har delats i fyra lika stora delar och för hvarje del angifves antalet vuxna personer och nedersta gränsen för fjärdedelen. På detta sätt får man en ganska öfverskådlig bild af utvecklingen under tiden 1870—1903, en tid utmärkt af ett storartadt uppsving af Danmarks ekonomiska lif. Och jämförelsen visar, att *fördelningen blifvit jämnare*, särskildt på landsbygden, där de båda öfversta inkomstklasserna för närvarande omfatta mer än dubbelt så stor del af befolkningen som år 1870. Äfven i städerna har förhållandet förbättrats något. 1870 måste för hela landet 907 ‰ dela den nedersta hälften af inkomsterna, nu blott 832 ‰. Flera af gränserna mellan de olika inkomstgrupperna ligga också lägre nu, fastän genomsnittsinkomsten har stigit. Det ser alltså ut som om arbetareklassens inkomstökning varit starkare än de öfriga samhällsklassernas.

Det kan visserligen, såsom författaren framhåller, invändas ett och annat mot antagandet af 1903 såsom ett typiskt år, men i alla händelser måste det dock anses som bevisadt, att fördelningen sedan 1870 åtminstone *ej blifvit sämre*. Som förklaring af den vanliga motsatta uppfattningen kan man framhålla, att uppmärksamheten i allmänhet varit riktad på industrien, där medelklassen i så hög grad undanträngts af stordriften.

Men om också utvecklingen visar en utjämnaende tendens, äro dock olikheterna fortfarande skarpt framträdande, isynnerhet i fråga om fördelningen af förmögenheten. Framför allt gäller

detta om hufvudstaden. Den rikaste tusendedelen af Köpenhamns vuxna befolkning ägde en fjärdedel af förmögenheten och den fattigaste af dessa 350 personer ägde 450,000 kr. Den nedersta fjärdedelen omfattade 970 ‰. Öfver hälften af befolkningen — sannolikt två tredjedelar — är helt egendomslös.

H.

De offentliga utgifterna och skattebördan i England, Frankrike och Preussen.

I *Storbritannien* utgöra de årliga statsutgifterna o. 3,561 millioner Mk, de kommunala 3,043 millioner Mk; skulderna gå upp till ett belopp af 4,257 millioner, hvaraf 2,905 mill. till staten, 1,532 till lokalförvaltningen.

I *Frankrike* är statens utgiftsbudget 2,974 mill. Mk., kommunernas 1,128 mill., statsskatterna inbringa 2,369 mill. och de kommunala skatterna 731 mill. Mk.

Preussen deltagar i Tyska rikets utgifter med ett årligt belopp af 1,052 mill. Mk, under det att den preussiska statens egna utgifter belöpa sig till 2,442 mill. Mk och de kommunala utgifterna till 1,152 mill. Skattebördan är här jämförelsevis betydligt mindre än i de två andra landen; till staten 971 mill. Mk, till kommunerna 494 mill.

Fördelade pr individ af befolkningen stiga de offentliga utgifterna och skattebördan till följande belopp:

Storbritannien:

	Utgifter.	Skatt.
Staten	85 Mk	69 Mk
Lokalförvaltningen	72 »	32 »
Summa	157 Mk	101 Mk

Frankrike:

Staten	76 Mk	61 Mk
Kommunerna	29 »	19 »
Summa	105 Mk	80 Mk

Preussen:

Riket och staten ...	101 Mk	28 Mk
Kommunerna	34 »	14 »
Summa	135 Mk	42 Mk

(Nationalökonom. Tidsskrift)

Administrativ praxis.

5. *Ansökan om antagande af släktnamnet Engelhardt-Wanberg afslogs, emedan sökandens släktnamn Wanberg vore mera egenartadt och skäligen anledning till dess förändrande ej anförts.*

Hos Kbfde i Jämtlands län anhöll kaptenen vid Norrlands artilleriregemente Helmer Wanberg uti en af hans hustru Alfild Sofia Engelhardt biträdd ansökning om tillstånd att antaga släktnamnet Engelhardt-Wanberg.

Efter det kungörelse om ansökningen på stadgadt sätt ägt rum, bestreds bifall till ansökningen af f. d. kaptenen G. Engelhart och f. d. godsägaren H. Engelhart m. fl., enär släktnamnet Wanberg vore af egenartad beskaffenhet och således ej finge utan skäligen orsak förändras samt namnet Engelhardt endast genom stafningssättet skilde sig från namnet Engelhart, hvilket bures af annan gammal släkt och tillika vore mera egenartadt.

Enligt utslag den 6 augusti 1906 utlät sig Kbfde, att, enär släktnamnet Engelhardt-Wanberg, så vidt känt vore, icke bures af annan släkt samt kaptenen Wanberg anförde skäligen orsak för ändring af sitt nuvarande släktnamn, funne Kbfde, utan afseende å de mot ansökningen framställda invändningar, med stöd af förordningen om släktnamn den 5 december 1901 skäligen bifalla ansökningen.

Häremot anförde f. d. kaptenen G. Engelhart och f. d. godsägaren Engelhart besvär hos K. M:t, som enligt beslut den 29 nov. 1906, enär släktnamnet Wanberg vore mera egenartadt och skäligen orsak till dess förändrande icke blifvit i målet anförd, fann skäligen att, med upphäfvande af Kbfdes utslag, förklara den gjorda ansökningen om godkännande af släktnamnet Engelhardt-Wanberg icke böra bifallas.

G. T.

6. *Statsmyndighet äger ej att af allmänna medel utan K. M:ts tillstånd bekosta biträde med siffergranskning åt revisorerna af dess räkenskaper.*

Vid granskning af landbruksakademiens räkenskaper för år 1905 yrkade kammarrättens revisionsafdelning uti framställd anmärkning, att, enär enligt beslut af akademiens förvaltningskommitté d. 13 jan. 1905 siffergranskning af akademiens och experimentalfältets räkenskaper för år 1904 verkställdes af aktiebolaget Sveriges allmänna revisionsbyrå, som härför bekommit ersättning med 400 kr., men denna utgift ej vore af beskaffenhet att hafva bort bestridas med akademiens medel, utgifna beloppet måtte ersättas.

Sedan ledamöterna i akademiens förvaltningskommitté öfver denna anmärkning förklarade sig, yttrade kammarrätten enligt utslag d. 7 mars 1907, att som förvaltningskommittén saknat befogenhet att utan af K. M:t meddeladt tillstånd af akademiens medel bekosta biträde med siffergranskning åt de inom akademien utsedda revisorer, hvilka på grund af § 46 i stadgarna för landbruksakademien den 31 okt. 1890 varit skyldiga att verkställa granskningen af ifrågavarande räkenskaper, funne kammarrätten skäligt att, med gillande af anmärkningen, förplikta dem af förvaltningskommitténs ledamöter, hvilka deltagit i ifrågavarande beslut, att gemensamt eller hvilken af dem gälda gitte ersätta anmärkta beloppet, hvarjämte kammarrätten föreskref, att medlen skulle tagas till uppbörd och redovisning i den räkenskap för akademien, som näst därefter afgäfvades, samt 15 % såsom revisionens anmärkningsarfvode därefter afföras med 60 kr. och kontant lämnas till akademien för att insändas till kammarrätten.

Härför besvarade sig bemälda ledamöter hos K. M:t med yrkande att varda befriade från all återbäringskyldighet i fråga om förevarande belopp.

Genom resol. d. 18 okt. 1907 förklarade K. M:t, att förvaltningskommittén väl icke ägt att, på sätt som skett, utan K. M:ts tillstånd påföra akademien ifrågavarande utgift, men att K. M:t, med anledning af hvad i målet förekommit, ville medgifva, att frågan om återbärande af större, del af det till ersättning fastställda beloppet, än som motsvarade det anmärkningsarfvode, som borde tillkomma revisionen hos kammarrätten, finge förfalla.

G. T.

7. *Byggnadsverksamhet å egen tomt anses icke medföra beskattningsbar inkomst.*

I sin till ledning vid 1905 års taxering afgifna deklARATION uppgaf byggmästaren A. R. Pettersson Nasenius, att hans inkomst år 1904 utgjort allenast beräknad inkomst af fastighet till belopp af 11,925 kronor, därifrån vid taxeringen till inkomstskatt torde dragas ränta å gäld med 6,245 kr.

1905 års taxeringsnämnd för Kungsholms församling i Stockholm, som ansåg dels att N. genom verksamhet såsom byggmästare å honom

tillhöriga fasta egendomen n:r 8 i kvarteret Lavetten i nämnda stad beredde sig en årlig inkomst af 5,000 kronor dels ock att N. för utfvad tillsyn öfver andra personers byggnadsföretag kunde påräkna en inkomst af minst 2,500 kr., taxerade N. till bevillning för 7,500 kr. inkomst af rörelse, yrke eller eljest och till inkomstskatt af 13,100 kr. inkomst.

Hos stadens pröfningsnämnd yrkade därefter N., att, då han icke borde anses erhålla någon beskattningsbar inkomst genom öfvervakande af byggnadsarbete å hans egen fastighet och N., hvilken åtagit sig tillsynen öfver nybyggnadsarbete å två andra fastigheter mot arfvode af 800 kr., som skulle utbetalas efter sistberörda byggnadsarbets avslutande, hvilket beräknades komma att ske den 1 oktober 1908, således dittills icke uppburit någon godtgörelse härför, vederbörlig rättelse i hans taxering måtte ske.

Genom beslut den 26 september 1905 fastställde pröfningsnämnden, med ogillande af N:s yrkande, taxeringarna, enär vid beskattning af den verksamhet såsom byggmästare, som N. utfvade, undantag icke skäligen kunde göras för byggnadsföretag å klaganden själf tillhörig tomt samt N. icke förebragt sådan utredning, att hans för år 1905 beskattningsbara inkomst af rörelse finge anses för högt beräknad.

Häröfver besvårade sig N. hos kammarrätten under yrkande antingen, att han måtte befrias från taxering för inkomst af rörelse, eller, för den händelse sanima yrkande icke skulle kunna vinna bifall, att inkomsten af rörelse icke måtte taxeras till högre belopp än 1,200 kr., men fann kammarrätten enligt utslag d. 8 febr. 1907 icke skäl att göra ändring i pröfningsnämndens beslut. En ledamot i kammarrätten var dock från beslutet skiljaktig.

N. fullföljde besvären hos K. M:t, som, i enlighet med den af bemålde ledamot uttalade mening, genom resol. d. 8 nov. 1907 förklarade, att enär den af klaganden utfvade byggnadsverksamheten å honom tillhöriga fastigheten n:r 8 i kvarteret Lavetten icke kunde anses hafva för honom medfört beskattningsbar inkomst, samt utredningen i målet icke gäfve anledning till antagande, att klaganden under år 1905 genom tillsyn öfver uppförandet af andra personer tillhöriga byggnader haft större inkomst än han medgifvit, eller 800 kr., funne K. M:t godt att, med ändring af kammarrättens utslag nedsätta klagandens bevillningstaxering till 800 kr., därför han skulle erlagga bevillning utan afdrag, samt inkomstskatt-taxeringen till 6,400 kr.

G. T.

Innehåll.

Uppsatser.

	Sid.
CLASON, S., En befolkningsstatistisk fråga: dödligheten i 1808—1809 års krig. Genmälen till D:r O. Örström	129, 328
FAHLBECK, P. E., Den ekonomiska ställningen	1
— —, Hvarför började vi ej krig mot Norge?	209
— —, I förtroendets tecken	137
— —, Några lärdomar af de finska valen	81
GEZELIUS, B., Till historien om vårt lagutskotts tillkomst	31, 119
GRÄNSTRÖM, P. O., Sammanjämkning af skiljaktiga beslut i den svenska riksdagen	244, 289
HARALDS, HJ., Den politiska kvinnorösträtten i Sverige	275
— —, Författningsrevision	100
HÖGBOM, A. G., Inlandsbanan	85
KJELLÉN, R., En öfvergångsformation inom den svenska lokalförvaltningen	7
LILJEQVIST, E., Chr. Jac. Boström och frågan om folkets representation i staten	141
OHLSSON, H., Egnahemsfrågan och jordbruket	60
PALME, S., Befordringsgrunderna vid ämbetsmannautnämningar i Sverige	185
SKARSTEDT, S., Tomträtt	158
WIDÉN, J., Lönerogleringskommitténs förslag och regeringsrätten	226
ÖRSTRÖM, O., En befolkningsstatistisk fråga: dödligheten i 1808—1809 års krig. Genmälen till Professor S. Clason	128, 178

Litteratur.

HECKSCHER, ELI F., Järnvägarnes inflytande på Sveriges ekonomiska utveckling. — Af K. Wicksell	337
STEHR, A. H., Alkoholgenuss und wirtschaftliche Arbeit. — Af F. Hjelmqvist	70
SUNDBÄRG, G., Bevolkerungsstatistik Schwedens 1750—1900. — Af S. Wallengren	341

Strödda meddelanden.

Småbruken i Sverige och hvad de kunna föda	74
Kostnaderna för senaste allmänna val i England våren 1906	75
Arbetslönen i Köpenhamn	76

	Sid.
Dödligheten i Paris	134
Nativiteten och välståndet	134
Stigande antal dödfödselar med ökad välstånd	135
Statens järnvägar 1856—1906	135
Immigrationen till Förenta Staterna förändrar sammansättning	180
Judarnes andel i den ryska revolutionsrörelsen	181
Kinas japanisering	182
Födelseöfverskott i olika befolkningslager i England	183
Det internationella statistiska Institutets elfte kongress	271
Jordegendomens fördelning i europeiska Ryssland	272
C. C. Söderströms fond för främjande af den nationalekonomiska vetenskapen	273
Könssjukdomarnes frekvens i Sverige under åren 1822—1905	345
Inkomst- och förmögenhetsfördelningen i Danmark	346
De offentliga utgifterna och skattebördan i England, Frankrike och Preussen	347

Administrativ praxis.

1. Angående upplåtelse af jord för vissa kommunala ändamål från ecklesiastiskt boställe mot ersättning, bestämd i den för expropriation gällande ordning	77
2. Under det tidigare från boställen eller andra publika hemman och lägenheter, som icke innehafvas under åborätt, för vissa allmänna ändamål lägenheter afsöndrats för alltid, utan att upplåtelsen skett med äganderätt, medgifvas dylika upplåtelser, där de ej ske med äganderätt, numera endast under nyttjanderätt, så länge området i fråga för det afsedda ändamålet användes och laga hinder ej möter	78
3. I fråga om rätten till ek å kyrhohemman af krononatur	78
4. Tjänsteman, som i stället för bostad in natura, erhållit hyresersättning, men sedermera för den beviljade hyresersättningen förhyrt den bostad, som af honom förut innehafts, har ej ansetts böra åtnjuta dyrtidstillägg	79
5. Ansökan om antagande af släktnamnet Engelhardt-Wanberg afslogs, emedan sökandens släktnamn Wanberg vore mera egenartadt och skälig anledning till dess förändrande ej anförts	348
6. Statsmyndighet äger ej att af allmänna medel utan K. M:ts tillstånd bekosta biträde med siffergranskning åt revisorerna af dess räkenskaper	349
7. Byggnadsverksamhet å egen tomt anses icke medföra beskattningsbar inkomst	349

Till red. insända skrifter:

- Annuaire de la législation du travail.* Publié par l'Office du Travail de Belgique. Tables décennales des volumes I à X (1897—1906). Bruxelles 1907.
- Arbetsstatistisk tidskrift,* utg. af Industristyrelsen i Finland. 1907. N:o 3. Hfors 1907.
- Conceil supérieur du travail.* Publié par Ministère de l'Industrie et du Travail 1906—1907. Fasc. II. Bruxelles 1907.
- Det ny Aarhundrede,* red. af Poul LEVIN og P. MUNCH. Aarg. 5. H. 1—3. Kbhvn 1907.
- Det nya Sverige.* Tidskrift för nationella spörsmål, utg. af ADRIAN MOLIN. Arg. I. H. 7. Sthlm 1907.
- Ekonomiska samfundet i Finland.* Föredrag och förhandlingar. Band V. H. 3. Hfors 1907.
- Finsk tidskrift för vittnerhet, vetenskap, konst och politik,* utg. af M. G. SCHYBERGSON och R. F. v. WILLEBRAND. T. LXIII. H. III—V. Hfors 1907.
- Försäkringsföreningens Tidskrift 1907.* Red. J. LEFFLER. Supplementhäftet. H. 4. Sthlm 1907.
- Industria.* Industripolitisk halfmånadstidning. I arbetarefrågor organ åt svenska arbetsgifvareföreningen. Utg. D:r H. G. WALLGREN. Arg. III. N:o 20—25. Sthlm 1907.
- I Vår Tids Lifsfrågor.* Skriftserie, utg. af SYDNEY ALRUTZ. N:o XVI. Bibelkritiken af John Persöne. Tredje, ömarbetade och utvidgade upplagan. Uppsala 1907.
- Meddelanden angående försäkringsväsendet i Sverige för år 1906,* hämtade och sammanförda ur försäkringsbolagens officiella uppgifter för nämnda år af JOHAN LEFFLER. (Särtryck ur Försäkringsföreningens tidskrift 1907.) Sthlm 1907.
- Meddelanden från K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik.* 1907. N:o 4. Sthlm 1907.
- “Mercator”* Zeitschrift für Handel und Gewerbe Finlands. Herausgeber: AMOS ANDERSON. Jahrgang 2. N:o 19—23. Hfors 1907.
- Nationalökonomisk Tidsskrift.* Udg. af Nationalökonomisk Förenings Bestyrelse. Red. ADOLPH JENSEN. H. 5. Kbhvn 1907.
- Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri,* utg. af Letterstedtska Föreningen. Red. OSCAR MONTELIUS. 1907. H. 5—7. Sthlm 1907.
- Rapport sur les unions professionnelles. 1902—1904.* Publié par l'Office du Travail de Belgique. Bruxelles 1907.
- Revue du Travail.* Publiée par l'Office du Travail de Belgique. Douzième année. N:o 18—22. Bruxelles 1907.
- Skogsvårdsföreningens Folkskrifter.* N:o 11 o. 12. Sthlm 1907.
- Skogsvårdsföreningens Tidskrift.* Red. GUNNAR SCHOTTE. Arg. 5. H. 10—11. Sthlm 1907.
- Social Tidskrift.* Organ för folkbildningsarbetet och de sociala frågorna. Red. G. H. v. KOCH. Arg. VII. H. 6—11. Sthlm 1907.
- Statistisk Månadsskrift,* utg. af Stockholms stads statistiska kontor. Arg. 2. N:o 8—10. Sthlm 1907.
- Statistisk årsbok för Göteborg,* utg. af Komitén för Göteborgs stads kommunalstatistik. Arg. 7. 1906. Gtbrg 1907.
- The Journal of Political Economy.* Vol. 15. N:o 8 o. 9. Chicago 1907.
- Tidsskrift for Retsvidenskab,* udg. af Bestyrelsen for den Stangske Stiftelse i Christiania. Arg. 20. H. 3. Kria 1907.
- Zeitschrift für Socialwissenschaft,* herausg. von JULIUS WOLF. 1907. H. 10—12. Leipzig 1907.
- LUNDBORG, RAGNAR, Islands staatsrechtliche Stellung von der Freistaatszeit bis in unsere Tage. Berlin. tr. Uppsala 1907.
- ROMMEL, H., Ett nytt Sverige. Några framtidsidéer och reflektioner att diskuteras av intresserade. Sthlm 1907.
- STAVENOW, LUDVIG, Frihetstiden, dess epoker och kulturlif. Andra upplagan. Gtbrg 1907.
- STEFFEN, GUSTAF F., Sociala studier. Försök till belysning af nutidens samhällsutveckling. Femte häftet. VIII. Sthlm 1907.

Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget

SKÅNE

☛ Malmö ☛

Fonder öfver 26,000,000 kr.,

däraf garantifondsforbindelser 10,800,000 kr.

meddelar

brand- och hushyreförsäkringar

samt

lif-, lifränte-

och

kapitalförsäkringar.

